

Dagboek van een kerk-en-buurtwerkster

Dagboek

Ellen Kok

*Reflecties vanuit de
presentietheorie*

Andries Baart
Elly Beurskens
Monique de Bree
Marjolijn Gelauff
Doortje Kal

LEMMA

Van 1997 tot 2000 was Ellen Kok kerk-en-buurtwerkster in Amsterdam. Ze ging op pad met de opdracht: 'Kijk naar wat de buurt nodig heeft en vul aan wat ontbreekt.' Zij hield een dagboek bij om het hoofd boven water te houden. Tijdens deze zoektocht. Haar dagboek verhaalt van tegenslag, ontroering, en ontgoocheling maar is meer dan een persoonlijk verslag. *Dagboek van een kerk-en-buurtwerkster* laat indringend de betekenis zien van het werken met mensen aan de onderkant van de samenleving. En van de grenzen daarbij.

Om het leereffect te verhogen, is er een nabeschuiving toegevoegd. Mensen met kennis en ervaring uit het buurtpastoraat, het maatschappelijk werk en de geestelijke gezondheidszorg bespraken de tekst tegen de achtergrond van de theorie van de presentie. Ze kwamen tot de conclusie dat het dagboek een krachtige weergave is van de kwetsbare praktijk. Uit het dagboek kunnen mensen die zich ook in deze praktijk staande proberen te houden, belangrijke lessen leren.

Dit *Dagboek van een kerk-en-buurtwerkster* is beslist herkenbaar en leerzaam voor werkers in bijvoorbeeld de maatschappelijke opvang, het buurtopbouwwerk, het sociaal-cultureel werk, het maatschappelijk werk en de geestelijke gezondheidszorg.

UITGEVERIJ

LEMMA

Dagboek van een kerk-en-buurtwerkster

Dagboek
Ellen Kok

Reflecties vanuit de presentietheorie
Andries Baart
Elly Beurskens
Monique de Bree
Marjolijn Gelauff
Doortje Kal

Uitgeverij LEMMA BV - Utrecht – 2002

hthttp://www.lemma.nl
infodesk@lemma.nl

ISBN 90-5931-114-0
NUR 828200

© 2002 De auteurs / Uitgeverij LEMMA BV, Postbus 3320, 3502 GH UTRECHT

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351 zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp. Voor het overnemen van één of meer gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Omslagontwerp: Twin Design BV, Culemborg

Inhoud

Met dank aan	7
Dagboek van een kerk-en-buurtwerkster	9
Reflecties	41
1 Inleiding	41
2 Schrijven, lezen en bespreken	42
3 Kernpunten uit de bespreking	45
4 Spanningen	51
4.1 De roetsjbaan naar burn-out	51
4.2 Conclusies	54
4.3 Het belang van begeleiding	55
5 Tot slot	57
Noten	59
Over de auteurs	63

Met dank aan

De auteurs die hun wijsheid aan dit boek hebben toegevoegd,
Arend Driesen, Jaap Buning en Jannet van der Spek,
de mensen die mij hun verhaal hebben gegeven en boven alles,
met dank aan mijn man Leen van den Berg.

Ellen Kok

Deel 1

Dagboek van een kerk-en-buurtwerkster

Ellen Kok

Duiven koeren op mijn balkon. Wanneer ik mijn ogen sluit, hoor ik ze in bomen van vroeger, in het land van de horizon. Wanneer ik mijn ogen open doe, zie ik een protserige duif zijn wijfje bespringen, wip en weg is hij. De eitjes die het wijfje op mijn balkon zal leggen, gooi ik weg net zoals de vorige en de volgende eitjes, zoals bijna elke Amsterdammer duiven-eitjes van zijn balkon gooit. Omdat Amsterdam verrekt van de duiven.

Het zit in mijn ogen, het zoeken naar zin, doe ik ze dicht dan klopt alles met alles. Dan drijf ik vanzelf naar een land van eten spelen slapen spelen, waar ruimte is, niets hoeft daar betekenis te hebben. De duif zit ook niet te zeuren, kijkt niet op of om wanneer ik haar eitjes van het balkon pleur. Laat zich opnieuw bevruchten, legt andere eitjes, vreet desnoods het gelige slijm van de gebroken eitjes op. Vraagt niet naar betekenis. Miezert niet zo.

Zin vinden in deze stomme handeling van eitjes leggen en opnieuw eitjes leggen, onderscheidt het dier van de mens. Beter gezegd, onderscheidt het dier van de gemiddelde hoger opgeleide Europeaan van de twintigste eeuw. Onderscheidt de duif van mij. En soms zou ik willen dat hogerhand mijn eieren wegwierp, zodat mij duidelijk wordt wat me te doen staat. Namelijk voortbestaan.

Ik beschrijf hier een poging van de moderne kerk, genoemd kerk-en-buurtwerk: wij recyclen. Wij 'kringlopiseren' en maken het leven aangenaam, wij vinden zin, wij doen een poging zin te vinden. Daarom hebben we inloopprojecten waar koffie en warme thee worden geschonken. Daarom hebben we werkprojecten.

Onder de kerk is een meubelkelder en een kledingdepot. Wat de één afwerpt, wordt door de ander opgeknapt, gesorteerd, verkocht. Vrijwilligers, mensen die anders miezeren of drinken, vinden zo een zinvolle dagbesteding. Zo recyclen we mensen en dingen.

Een zinvolle dagbesteding, zo staat het in de doelstelling en de jaarverslagen. En van het geld dat verdiend wordt draaien de inloopprojecten, vooral bezocht door dak- en thuislozen. Er wordt koffie en thee rondgebracht door kwieke 50 plussers die in de VUT zijn beland. Dat wij mensen pogen te injecteren met zin staat niet zo duidelijk in het jaarverslag. God is koffie geworden en brood met ei. En nu maar kijken hoe het met je ogen gesteld is, of je God kunt vinden in het koffiedik.

Dit is een dagboek, geen journalistiek verslag. Het geeft zicht op de inhoud van het kerk-en-buurtwerk in een achterstandswijk in Amsterdam. Maar veel is niet waar. Mensen en gebeurtenissen zijn door elkaar geschud en opnieuw opgebouwd. Zoals in een kinderklapboek waar je krokodillenpoten onder een kangeroebuik kan zetten. Bovenop een slangenkop. Mijn verhaal is aan de werkelijkheid ontleend, maar door mijn oog gezien en door mijn hand op papier gezet, hoe kan dat objectief zijn? Mijn taak als pastoraal werker in kerk en buurt is: projecten ondersteunen en mensen ondersteunen. De reden dat ik hier werk, is om niet te miezeren, denk ik. Ik ben een 'meestermiezer'.

Het kledingproject heeft een winkeltje waar vier vrouwen werken. Bijzondere vrouwen. Moeilijk in beweging te krijgen en te houden. Gewend als ze zijn om te zitten en te kletsen, laten ze gemakkelijk de boel de boel. Wordt het een rommeltje in de winkel, staat de hele dag tl-licht aan in plaats van vriendelijke spotjes. Niet echt klantvriendelijk.

We maken een plan, de één maakt de etalage, de ander verzorgt koffie, een derde prijst de kleding, een vierde houdt het kasboek bij. En wat vinden jullie van het tl-licht? 'Hoezo?' vragen ze, 'Wat is er mis met tl-licht?' Het licht blijft zoals het is. Dan verdwijnt er telkens iets kleins zoals een overhemd, een pak koffie, schoonmaakmiddelen, een snoertje van de telefoon, een halve rol vuilniszakken. Ik hoor het van Nel, Annie heeft de fles *Andy* achterovergedrukt. Maar als ik Annie ernaar vraag beschuldigt die Marjan. Marjan zegt dat Annie liegt. 'Bovendien,' zegt Marjan boos, 'heeft Annie ook wel eens een pak koffie meegenomen.'

Moet ik als kerk-en-buurtwerkster optreden als politierechercheur die een bekentenis moet afdwingen? Ik haal mijn schouders op en laat het zo. Maar als het eenmaal is gebeurd dan gebeurt het telkens weer. We praten er met z'n allen over, de vrouwen en ik, en ze zijn het met me eens, iets meenemen kan niet. Ze krijgen allemaal een papier mee waarop regels staan — je mag niets meenemen, je moet op tijd komen - maar een paar weken later zijn er weer dingen verdwenen.

'Willen jullie soms met het winkeltje stoppen?' vraag ik met lichte wanhoop en meld dat het kerkbestuur, dat de baas is over de ruimte die wij gebruiken, geen vertrouwen meer in het winkeltje heeft. Inkomsten nul, verlies groeit, de winkel ongezellig, de telefoonrekening veel te hoog. Maar nee, de vrouwen zijn blij met hun vrijwilligersjob. 'Het houdt je van de straat' en 'anders heb je toch maar niks te doen,' zeggen ze.

Ik droomde van het Belgische kunstwerk dat vroeger op postzegels stond. Voor een kind een fascinerende postzegel, grote bollen die met elkaar verbonden worden door ijzeren staven. Het moest er, zo kon ik vanaf de postzegel zien, elke keer anders uitzien, afhankelijk vanuit welke hoek je naar

het kunstwerk kijkt. En toch klopte het, dansten bollen en staven op zo'n manier om elkaar heen dat ze elkaar in balans hielden. Altijd weer de randjes beschadigend - waarvoor spaar je nu een postzegel: om de afbeelding toch zeker? - schoof ik met vochtige vingertjes de postzegel in en uit mijn album. Het Atomium, wonder van balans en vermenigvuldiging.

De bollen staan voor kerk-en-buurtprojecten die los van elkaar bestaan en, zo noemen wij dat, onafhankelijk van elkaar 'draaien'. Dat betekent niet dat al die bollen zichzelf voeden. De hele zaak wordt bij elkaar gehouden door een centrale ader die niet alleen ondersteunt, maar ook deels het zaakje voedt. En het is die stroom die iets wonderlijks met zichzelf doet. Hij zwelt op zonder oorsprong, bouwt zichzelf uit zonder zijn evenwicht te verliezen. Hij pompt bellen uit smallere staven, deelt zich telkens opnieuw in tweeën, alles uit schijnbaar niets. Een luchtbel, iets substantieels, iets dat zichzelf vermenigvuldigt zo snel als een fruitvlieg of is het iets geheimzinnigs dat van elders komt? Waarop de vraag volgt, waarvandaan?

Dit is mijn dagboek van kerk en buurt. Ik werkte er twee jaar en het is tijd om alles op een rijtje te zetten. Dit rijtje geeft een buitenstaander zicht op wat het werk inhoudt. Hoogdravende filosofieën en prachtige oudtestamentische woorden bieden geen houvast. Alleen wat er gebeurt tussen mensen, op straat en in de kroeg, doet ertoe. Dat is alles, meer is er niet.

Vrijdagavond

De derde vrijdagavond dat ik moet werken en ik baal. Mijn werk is belangrijk maar mijn gezin vele malen meer. Voor mijn kinderen moet ik zorgen opdat zij later niet, zoals veel van de mensen die hier nu in de Huiskamer zitten, thuisloos en ontheemd raken. Maar omdat plicht hard kan roepen, ben ik nu in de Huiskamer; een project waar mensen overdag terechtkunnen en ook op vrijdagavond. Dan wordt er gezamenlijk gekookt en gegeten. De klad is er al aardig in gekomen want een vriendelijke kok heeft de keuken de laatste weken tot zijn terrein benoemd en niemand mag hem helpen. Dat is logisch want hij kookt ook bij een inloop waar dak- en thuislozen voor drie gulden een maaltijd kunnen krijgen. Maar hier, in de Huiskamer waar buurtmensen komen die allemaal een dak boven het hoofd hebben en die vooral tegen eenzaamheid en verveling strijden, is het niet de bedoeling dat je alleen maar komt eten. Je moet er wel wat voor doen! Daarom zullen drie bezoekers samen de maaltijd voorbereiden. Op het menu staat varkensvlees, aardappels en spruiten.

Harrie laat de lapjes in de pan sissen en Joost dekt de tafel. Bezoekers in de Huiskamer schillen aardappels en laten ze in de pan plonzen. De telefoon gaat net voor we gaan eten. Het is Yvette. Yvette is al een paar weken verschrikkelijk in de war. Toen ze bij ons kwam, was ze een goed verzorgde

dame, nagels in de kleur van haar oorbellen, haar kapsel - waar ze zo trots op is - perfect in de krul. Een echte bezoekerster was ze niet, zei ze nadrukkelijk. Ze kwam alleen voor een praatje, niet omdat ze eenzaam was, niet omdat ze ziek was, het kwam alleen 'effe' uit, als het regende, of als ze trek had in een kopje thee. Nu loopt ze op versleten sportschoenen over straat, een vlekkerig T-shirt met korte mouwen, geen beha. Yvette kan naar psychiatrisch ziekenhuis Santpoort maar ze wil niet. 'Kan ik nog mee-eten?' vraagt ze zenuwachtig door de telefoon. De afspraak is dat donderdag bekend moet zijn wie er mee-eten en dat weet Yvette ook. Daarbij weet ik uit het logboek dat ze elke vrijdagavond met deze vraag belt. Dat het goed is voor Yvette om 'nee' te horen, heb ik moeten leren. Grenzen stellen, waar ze om vraagt door elke keer op dit onmogelijke tijdstip te bellen, is iets dat altijd moeilijk blijft. Schuif aan, denkt mijn hart, maar mijn mond zegt nee, waarop Yvette mij een aantal lelijke woorden toesist en de hoorn op de haak gooit. 'Werken met mensen,' vulde ik als twaalfjarige in op mijn beroepskeuzeformulieren, me geen moment bedenkend dat dit gesprek daarbij zou horen.

Yvette komt halverwege de maaltijd binnen. Ze trilt over haar hele lichaam en probeert een sigaret uit haar tas te pakken waardoor de hele tasinhoud over de vloer rolt. Ik laat mijn eten staan en ga op de grond de rommeltjes van Yvette bij elkaar zoeken. Een aantal mensen reageert sterk op Yvette. Twee meisjes praten luid dat ze zo gek is, dat ze zielig is en dat haar haar zo stom zit. Roosje is van tafel opgestaan en gooit borden met ongekend lawaai in het sop. Yvette doet of ze niets merkt en lijkt op te gaan in de voorwerpen die ik aanreik. Zit alles eenmaal in de tas dan vraagt Yvette om een toetje. Ik haal meloen voor haar. Yvette wil koffie. Ik haal koffie voor haar, ik haal een lepel voor de meloen voor haar, waar ben ik mee bezig? Eerst vind ik haar zielig, ik wil niet dat anderen haar pesten. En zeker niet met dat haar. Maar is dat wel respect, iemand zielig vinden?

Al meloen snijdend, al Roosje troostend die staat te hyperventileren boven de afwasbak, zie ik ineens de macht van Yvette. Wij zijn haar publiek, zij speelt de hoofdrol, en heel goed eigenlijk, je zou kunnen zeggen dat ze de hele Huiskamer in haar macht heeft. Als ze ook nog een kop koffie omgoot met die trillende handen, vraag ik haar om te vertrekken. Zodra ze weg is, keert de rust weer. Aan de twee meisjes probeer ik uit te leggen dat het vervelend is wanneer zij zo praten over andere bezoekers, daarna maken Roosje en ik de afwas af. Roosje wast elk bord drie keer. 'Het verrekt hier van de ziekte', volgens Roosje.

Thuisgekomen ben ik ontevreden, het was een rommelige avond en ik heb er de pest in dat ik er niet in geslaagd ben een bezoeker aan de afwas te krijgen. Het voelt belachelijk, als pastoraal werker moet ik politieagent

spelen, Yvette aanspreken, de twee meisjes aanspreken en ten slotte zelfde afwas doen. Het kloothommeltje van de Huiskamer ben ik.

Zaterdag

Is dat zo, ben ik het kloothommeltje van de Huiskamer? Gisteren had ik een gesprek met Roosje en door dat gesprek leek ze tot rust te komen. De laatste borden gingen heel anders te water dan de eerste borden, dat is objectief vast te stellen. Achteraf gezien was het een explosieve situatie, bijna een psychose waarin Roosje terecht kwam. En ik stond maar over haar rug te wrijven en woordjes te mompelen, 'rustig maar meisje'. Roosje is meerdere malen verkracht en dat vliegt haar soms ineens aan. Dan breekt het zweet haar uit en weet ze zich geen raad. Dan is ze een klein meisje dat bang is in het donker. Later, toen Roosje wat tot rust gekomen was, maakten we een afspraak om samen naar de politie te gaan om de zaak nog eens aan te kaarten die allang geseponeerd is. De vier mannen die haar misbruikten, gaan vrijuit omdat Roosje ze zelf heeft binnengelaten. Ze wilde gewoon gezellig met de mannen kletsen om twee uur in de nacht. Hoe kon zij nou weten dat de mannen met boze plannen rondliepen?

Veel van de mensen die in de Huiskamer komen, zijn eenzaam en vervelen zich. Vaak komt daar nog bij dat ze niet in staat zijn zich te beschermen. Als ik met Roosje naar de politie ga, zal ik horen dat het verhaal met de vier mannen exemplarisch is voor Roosjes leven. Het was niet de eerste keer dat Roosje midden in de nacht vreemde mannen binnenliet, het zal daarom ook niet de laatste keer zijn. De politie heeft een heel Roosje-dossier. Ze heeft gesprekken met het maatschappelijk werk gehad, met agenten van de zedenpolitie, met vele anderen, met mij. Maar na het gesprek is alles vergeten, het lijkt niet tot haar door te dringen en morgen laat Roosje weer bezoek binnen. Voor de gezelligheid, om niet alleen te hoeven zijn.

Iets dergelijks geldt ook voor andere bezoekers. Joost wordt door een dakloze belaagd. Als die geen slaapplek heeft, belt hij net zolang aan tot Joost de deur opendoet en zelf op de bank gaat slapen. 'Doe dan niet open,' zeggen wij, 'trek de stekker uit de bel.' Maar het lukt Joost niet en zijn huis blijft een hotelletje. De macht over je eigen leven kwijt zijn, dat is pijn, daarvoor mag je uitrusten in de Huiskamer. Maar hoefje daarom ook niet af te wassen? Is daar het kloothommeltje, de kerk-en-buurtwerker voor?

'Het is beter dat je nu gaat,' zegt mijn collega zonder moeite. Komend uit een gezin van negen kinderen weet zij heel goed dat er maar beperkte aandacht per persoon te geven is. Vraagt iemand méér, dan moet die morgen maar terugkomen. Ik vind het verschrikkelijk om iemand de deur te wijzen. De pijn die ik als meisje voelde wanneer ik niet mee mocht spelen,

wanneer ik bij verstoppertje spelen niet gezocht werd, die pijn moet Yvette vast ook voelen als ik zeg 'het is beter dat je gaat'. Toch is dat een verkeerde manier van denken, want wat ik voel of voelde, is iets heel anders dan wat Yvette voelt. Maar waar kan ik op varen wanneer ik zulke moeilijke beslissingen moet nemen, wanneer ik iemand die om troost komt, weg moet sturen?

Op een moment groei je er doorheen, je merkt het wanneer het achter je ligt. Dat zeg ik zo omdat ik het andere medewerkers van de Huiskamer ook heb zien doen, doorgroeien, verharden misschien. De eerste dakloze die op de deur klopte voor een kop koffie en die we wegstuurden om de Huiskamer voor onze bezoekers te garanderen. Niet omdat we het zomaar zelf hadden bedacht, dat het binnenlaten van daklozen de bezoekers ten slotte zou weren, maar omdat we heel wat inloophuizen voor buurtbewoners kenden die ten slotte alleen nog maar bezocht werden door daklozen. Want wie zeven daklozen ziet zitten in de Huiskamer komt niet zo gemakkelijk meer de drempel over. Daarom kunnen wij als medewerkers van de Huiskamer de daklozen niet toelaten. Heel logisch. Maar stel je dat eens voor: het regent en een oude versleten man klopt aan de deur?

Dinsdag

'Ben ik dikker geworden?' vraagt Nina al voor ze over de drempel van de Huiskamer is. Ze is de eerste bezoeker en één van de arbeidsintensievere. 'Nee hoor,' sus ik, maar dat is precies verkeerd. Nina had van de dokter juist moeten aankomen want ze was veel te mager. We raken in gesprek, Nina vertelt haar verhaal. Ik moedig haar daarbij aan om op de dingen in te gaan tot ik merk dat ze er nog onrustiger van wordt dan ze al is. Daarop probeer ik haar naar de plaats waar we zitten terug te halen. 'Je hebt een leuk jasje aan' en 'wat ga je vandaag doen?'

Het is opvallend hoe vrouwen op hun uiterlijk blijven letten ook als ze helemaal in de bonen zijn. Dan nog trekken ze een mooi jasje aan, al zit hun haar in een onmetelijke klit, hebben ze een huid met gele vlekken, slaat de alcohol damp uit hun kleren en hebben ze dagen hun tanden niet gepoetst. Daar probeer ik op te letten, op datgene wat niet in het slop is geraakt, een mooi jasje, een kleurige bloes, de zorgvuldige manier waarop iemand een koekje eet. Daarom gaat het eigenlijk in het kerk-en-buurtwerk, dwars door alle pijn en verdriet dat stukje zien waar iemand greep heeft op zijn leven. Dat is ook de reden waarom ik nog honderd keer met Roosje naar de zedenpolitie zal gaan, omdat dit Roosjes enige manier is om zich te verzetten tegen alles wat haar telkens weer overkomt.

Nina ondersteun ik omdat ze voor de derde keer bij haar man is weggelopen en ik zal haar ook ondersteunen wanneer ze voor de vierde keer naar

hem teruggaat. Omdat iedere keuze te respecteren is. Ook al vind ik het on-verstandig. Dit zie ik als een pastorale taak, mensen die tot op het bot ge-kwetst zijn, ondersteunen hun eigen weg te vinden. Niet sturend zoals de hulpverlening dat moet doen, maar meer afwachtend en vooral met veel ruimte voor al die fouten die we allemaal maken. Meelopen is een goede metafoor en een manier om vooruit te komen op zo'n tocht: er scherp op-letten waar de kracht van die ander ligt en daarop wijzen. Omdat ik geloof dat ieder mens ergens fundamenten heeft waarop je verder kunt bouwen.

Geloof me vooral niet, het is niet zo dat ik alleen ondersteunend ben, dat zou niet vol te houden zijn! Het is ook een ordinair soort nieuwsgierigheid. Wat is dat geheim in de mensen met wie ik werk? Alles wat ik heb, hebben zij niet. Hun kinderen mogen niet meer thuis wonen, ze zijn alleen, van hun uitkering wordt de helft ingehouden als ze al een uitkering hebben, van sommigen reikt het perspectief niet verder dan de volgende morgen. Waar halen zij de moed vandaan om op te staan?

Het ligt aan mijn ogen, tegelijkertijd met de opstapeling van bouwstenen zie ik altijd weer drijfzand. Moet ik van nog grotere afstand kijken? Kan ik er na twee jaar kerk-en-buurtwerk nog niets van zeggen? Of zie je wat een mens aan kracht in zich heeft pas in vogelvlucht, over een heel mensenleven, over een generatie, als ik al tien keer dood ben? Geloof ik wel in die fundamenten die ik meer niet dan wel zie?

'In ieder mens woont een kerntje van kou / een vlekje sneeuw dat geen zon wil worden / een been dat niet danst / een hand die weigert te strelen,' dicht Cees Buddingh'. Alsof ik alleen die sneeuw, het been dat niet danst, zie. Niet dat andere, dat wel danst. Waar geloof ik nou helemaal in? Om hierop een antwoord te vinden, begon ik dit dagboek. En ondertussen zaten Nina en ik tegenover elkaar en flitsten Nina's ogen van links naar rechts.

'Mijn baarmoeder moet eruit,' zegt Nina, 'en al die medicijnen, zou de dokter vanmiddag wel open zijn, mijn vlees moet ook nog van de slager komen, maar het moet wel goed zijn, ik wil geen vlees dat besmet is met een virus want die zitten wel in vlees en het is daarom dat ik ook medicijnen slik, maar ik krijg van de dokter geen recept want hij zegt dat dat niet helpt, die baarmoeder is al zo ziek, daarom moet ik terug, maar zal de dokter er wel zijn, vanmiddag?' Ze heeft mijn hand gegrepen en ze trilt hevig. Als ze ademhaalt, probeer ik in te vallen, een rijtje te maken van haar chaos. Eerst naar de dokter, dan naar de slager, Nina echt, hij heeft goed vlees, en dan kom je weer een kopje koffie halen in de Huiskamer. 'Maar dat is slecht voor mijn baarmoeder,' kreunt ze en 'ik ben al zo ziek dat de dokter zegt dat ik dikker moet worden.' Dus thee, stel ik voor, met een dik-word-koek en ik neem haar ook bij de andere hand en zet haar af voor de deur van de dokter.

Die middag zet ik de spelletjesdoos op tafel. Daar zit een gedachte achter. Ik wil de mensen aan het werk krijgen, uit de stoel waarin ze thuis ook al de hele dag zitten, weg uit het idee dat ze toch niets kunnen. Je leven in handen nemen, natuurlijk een onmogelijke eis die ik mezelf en anderen stel maar goed, een poging ertoe. We spelen domino en jokers. 'Wauw,' zegt een van de bezoekers die uit Aruba komt. Zijn gezicht straalt. 'Dat geluid van die stenen, dat lijkt wel vroeger, zo speelden de mannen op het heetst van de dag onder de boom.' Zomaar een mooie herinnering, een stukje heimwee dat bovendrijft door het getik van de dominostenen. Dat is wat mensen zoeken in de Huiskamer, gezelligheid, en misschien ook, iets delen zoals je in een gezin iets deelt, een herinnering, het laatste koekje, de zorg voor elkaar, en niet te vergeten, de afwas. Waarbij ik weer mijzelf de vraag stel wat ik, als kerk-en-buurtwerkster, kan toevoegen aan de levens van deze mensen. Of is mijn bijdrage van vandaag, spelletje spelen, ervoor zorgen dat die dominostenen uit de kast komen?

Woensdag

'Zie het als een uitje,' zegt collega pastoraal werker Theo wanneer ik in zijn Rover stap. We zijn onderweg naar psychiatrisch ziekenhuis Santpoort om Johan op te zoeken en half-en-half begin ik het gevoel te krijgen dat dit naast een werkbezoek tevens een cadeautje van Theo is. Voor mij. Omdat ik al een poosje op zoek ben naar wat mij nu met dit werk verbindt. Als het me al verbindt en niet alleen, daar vrees ik voor, uitput. Omdat we voor zoveel mensen koffie schenken die toch veel te vroeg doodgaan, omdat we zo vaak gesprekken voeren met junkies die junkies blijven, omdat het werkproject waar ik zoveel aandacht en energie insteek op kelderen staat, omdat omdat omdat er zo weinig zichtbaar resultaat is van het werken, geen eer om mee te gaan strijken. Maar heeft het daarom geen zin? Ik vermoed dat Theo ooit net zo heeft geworsteld met deze vragen als ik nu en daarom dit werkje met een uitje combineert. Denk ik tenminste, hij zal dat nooit zeggen.

Daarom heeft hij me verteld over een jongen die binnenkort weer terugkomt uit Santpoort. Hij komt om de hoek van de Huiskamer te wonen. Het lijkt Theo een goed idee wanneer ik hem vast eens ontmoet, dat maakt het voor Johan makkelijker om in de buurt en de Huiskamer te komen. Het is mooi weer. Theo heeft dikke sneden krentenbrood met noten meegenomen. Gesmeerd en wel. Ook op het dashboard ligt nog een zakje cashewnoten voor Johan. Die heeft, zal straks blijken, net zijn tanden laten trekken en kan de nootjes alleen maar met thee opzuigen.

Wanneer de weg naar Santpoort opgebroken blijkt te zijn, tovert Theo twee vouwfietsjes uit zijn achterbak en zetten we de tocht per fiets voort met

ieder een elastiekje om de rechterbroekspijp. Het is even wennen op een fietsje met zo'n klein voorwielletje dat ik me in gedachten al zonder voortanden zie thuiskomen. We fietsen door een park met een vijver en zwanen. Theo stapt even van zijn fietsje om een langsbuitelend plastic zakje op te rapen en in een vuilnismand te deponeren. We fietsen over hobbelige weggetjes waar kunstzinnige types met woeste objecten in de weer zijn. Een van de laatste gekraakte pandjes van Nederland, wijst Theo, en het zal niet lang duren of deze half ingezakte gebouwtjes zullen tegen de vlakke gaan. Iets nieuws, iets glimmends, iets dat, let wel, rendabel is, zal ervoor in de plaats komen.

Ook het psychiatrisch ziekenhuis Santpoort zelf bestaat nog maar half. De witte verf van het ziekenhuis is afgebladderd en de stoeptegels zijn uitgesleten. Maar het gazon is goed verzorgd met winterstruikjes op een rij. Een man op blote voeten loopt vriendelijk knikkend door de tuin. Vanachter een loket wordt ons de weg gewezen, twee trappen op, naar Johans afdeling. De trappen zijn met netten omzoomd zodat je niet naar beneden kunt springen. Op de ramen vanaf de eerste verdieping zitten metalen klemmen zodat ze maar tot op een kiertje opengaan.

Johan zit te schilderen in zijn kamer. Met een dunne potloodlijn heeft hij een soort poppenhuis op papier getekend met heel veel kleine kamertjes erin. Deze kamertjes heeft hij gevuld met waterverf in pasteltinten. De verf is zo waterig dat ze haast van het papier vervaagt, ook de grond ligt vol met dergelijke lichte vegen op papier. Als Johan zijn hoofd opheft, zie ik onder zijn huid trillingen voorbij schieten. Zijn ogen zijn bijna doorschijnend blauw. Johan neemt ons mee naar de gemeenschappelijke ruimte om thee te drinken. 'Waarom zit die jongen hier?' vraag ik later verbaasd aan Theo, 'Hij lijkt me zo normaal.' 'Dat komt door de juiste medicijnen/' zegt Theo, 'en de jongen in de gang die mij steeds voor de zuster hield, is een voorbeeld van iemand voor wie nog niet de juiste medicatie is gevonden. Zonder medicatie is Johan zwaar depressief' Theo kent Johan al langer. 'Maar als het door de medicijnen komt, is dit dan wel Johan die ik gezien heb, of is hij een schijnfiguur?' 'Johan,' antwoordt Theo, maar zonder verklaring.

In de gemeenschappelijke ruimte is een ronde tafel en een zitje bij de tv. Ik kijk vanaf mijn plaats aan tafel precies op de geschoren nek van een jongen die televisie kijkt, een tekenfilm met egeltjes met hoge stemmetjes. Een stevige nek van een medicijnenstudent of een slagerszoon, van een heel gewoon mens, overal te vinden, zo doodgewoon. Hij zat er de hele tijd, die anderhalf uur dat wij met Johan spraken, haast zonder te bewegen naar die egeltjes met hoge stemmetjes te kijken.

Toen we terugfietsten was de zon verdwenen. Ik had hem door de gordijnen in Santpoortziekenhuis nog volop zien schijnen. Zullen we buiten ver-

der praten, op die heerlijke tuinstoelen op het terras, wat is nou heerlijker dan zitten in de winterzon, dacht ik nog, maar ik zei niets toen Johan het gordijn sloot om het zonlicht te dempen.

Eenmaal in Amsterdam was het donker en het was Sint Maarten. Mijn zootjes stonden gespannen in de hal met hun lampions. Ik zwaaide ze uit en hoorde hoe ze van deur tot deur gingen met hun hoge kinderstemmetjes. Hun repertoire kende slechts één liedje, 's Avonds bekijken mijn man Leen en ik de tafel vol met snoepgoed: Portugese suikerbollen, kleverige dadels en abrikozen van de Marokkaanse overburen, lollies vol kleurstof van de Surinaamse familie met zes kinderen, beschimmelde sinaasappels van de vrijgezellen die om ons heen wonen, Afrikaanse baksels en twee mandarijnen. Die eten wij op. Wat een heerlijke buurt om te wonen. De horizon van mijn dorp kan me gestolen worden.

's Avonds heb ik nog een vergadering voor de het kerstfeest. Jaarlijks vieren we dat met andere organisaties uit de buurt een groot multicultureel en spectaculair kerstfeest op tweede kerstdag. Dit keer zit ik aan tafel met vrouwen van de Casa Migrante, de Spaanstalige parochie. Ze spreken geen woord Nederlands maar overladen mij met zoenen. We lachen ons suf in onze poging te communiceren. Dan arriveert mijn collega die goed Spaans spreekt. Een Peruaanse herkent hem als de opbouwwerker met wie ze tien jaar geleden in Peru heeft gewerkt. 'Maar toen had je *una barba*' roept ze, 'en lang haar.' Hoe is mogelijk dat je hem herkent, denk ik, en ik stel me de collega voor met lang haar en een baard, en dan weet ik het meteen. Zijn ogen waarin al die levenslust fonkelt. Zo herken je elkaar blijkbaar, al zit er een halve aardbol tussen!

Donderdag

Om kwart voor negen heb ik afgesproken met een van de vrouwen van het winkeltje om naar Amsterdam-Noord te gaan. We zijn een laatste plan begonnen om het winkeltje leven in te blazen en onze motivatie te hervinden. In Noord zit een grote loods van kerk-en-buurt waar de verzamelde kleding uit de kledingafvalbakken wordt gesorteerd in goed/ beter/ best/ poetslap. Goed en beter gaan naar alle andere delen van de wereld, best gaat naar de vrouwen in het winkeltje. Daarom zullen Annie en ik nu wat meesorteren. Maar Annie komt niet. En ze heeft geen telefoon. Later zal ze met een verhaal komen dat ze plotseling naar de dokter moest, wat ik niet kan geloven. Ik denk dat Annie gewoon te veel gedronken heeft. Moet ik dan zeggen 'Annie je liegt?'

Als iemand mij vertelt dat hij de reïncarnatie is van Marilyn Monroe dan geloof ik dat, ik luister graag naar de waarheid die iemand voor zichzelf

verkoos, ook als ze niet de mijne is. Zie ik dat als een pastorale taak, wat denk ik daar mee te bereiken? Zolang oplopen met die Marilyn tot het scherm vanzelf valt en er een mens tevoorschijn komt? Maar ik vind zo'n Marilyn ook gewoon leuk, misschien wel leuker dan de mens erachter. En wat Annie betreft, die zal mij de volgende dag vertellen dat ze het winkeltje zó leuk vindt. Mijn aanpak heeft geen resultaat meer en ik weet echt niet hoe het anders kan. Om negen uur wacht ik niet langer op Annie, er liggen nog genoeg klussen. Even de tijd om bij te houden waar ik mee bezig ben, om Santpoort te overdenken, om een afspraak te maken met de vrouw die een Turkse vrouwengroep begeleidt, om de mandarijnenschillen van onder de tafel op te rapen die daar sinds gisteren liggen.

Thuis denk ik er over na wat ik straks eigenlijk kan bieden aan Johan. Hoe het is om thuis te komen na een opname van een jaar? Als je helemaal niemand hebt? De trein naar huis, één of twee weekendtassen om je nek. De sleutel onwennig in de hand en dan door het donkere trapportaal je woning in. Is er gas en licht? Telefoon? Had ik er beter aan gedaan om iets concreets met Johan af te spreken, dat we samen dat huis zouden ingaan? Nee, weer ben ik voor de ander aan het denken. Misschien vindt Johan het niet erg om in een leeg huis te komen.

Mensen zijn er voor elkaar, dat is wel een kerngedachte van kerk-en-buurtwerk, we zijn niet alleen. Maar ook, iedereen heeft de verantwoordelijkheid voor zijn eigen leven. We kunnen met elkaar oplopen, we kunnen elkaar niet dragen. Daarom laat ik telefoonnummer en adres van de Huiskamer achter bij Johan, zodat hij me kan opzoeken of bellen zodra zijn telefoon weer aangesloten is. En in gedachten kan ik natuurlijk ook dat ene moment, dat hij zijn lege huis ingaat, bij hem zijn.

Het was zomer en er was een drugsgebruiker doodgegaan. Nog geen vijftig en heel plotseling, aan TBC. Er was geen geld voor een grafsteen maar er was wel een dienst. Het was prachtig weer, de rouwstoet ging te voet naar het kerkhof, dwars door het park. Vrienden van de dode plukten veldbloemen, honderden wilde bloemen belandden op de kist en toen die bedekt was, op het pad erachter. Een stoet van de meest ongeziene, tandeloze, in oude kleren gestoken junkies met armen vol bloemen. Ongecensureerde schoonheid. Het is goed om aan elkaar te laten zien dat we niet alleen zijn.

Maar een steen was er niet. De kist ging de grond in en bovenop klei. Iemand had een kei meegenomen zo groot als een hond en daar een naam in gekrijt. Tijdelijk, zeiden we tegen elkaar, er zou een steen komen. Er kwam een steen. De bladeren vielen en stroomden meteen weg in de natte goten. Op een dag, even na Allerheiligen, werd de steen ingezegend.

Een verslaafde vrouw en ik liepen weer door het park, door de stromende regen. Niets herinnerde aan de bijna romantische begrafenis van afgelopen zomer. Vlakbij het kerkhof scheurde de lucht open, uit een helderblauw gat stroomde een golf van licht. En in dit licht werd het graf ten slotte ingezegend, in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Een graf, een steen, een naam hebben.

Een meisje stond naast me. Ze mopperde. 'Gert had er ook moeten zijn,' zei ze, 'Gert was ook een vriend' en 'wat valt het me tegen dat Gert er niet is.' Zo ging ze maar door en het speelt me zo dat zij het gat in de wolken niet zag, de mooie steen die via het drugspastoraat was gekocht, een tweedehands omkeersteen, dat zij niet zag wie er door de stromende regen wel waren gekomen.

Theo was fantastisch, hij zei: 'We hebben het toch over Gert, dus hij is er toch bij.' En een ander zei 'We leggen nu een naam bij het graf, dan kan Gert het graf vinden op het moment dat hij zelf kiest.' Niet *zozeer* de weg wijzen als wel een plaats markeren waar je de ander vinden kunt. Steunen, niet dragen.

's Avonds rode-draadvergadering, waarop het thema bepaald wordt voor het naderende kerstfeest. Nu hebben we gisteren al een paar dingen op papier gezet met de vrouwen van Casa Migrante, maar er is altijd een rode-draadmoment dat én kerk-en-buurt, en de Nassaukerk en de Magdalena-kapel en allerlei betrokkenen daar samen over nadenken. Brainstormen. Wanneer ik de kerstinn-begroting zit te maken aan het einde van de middag komen de jongens thuis. Stijn moe en hangerig, kruipt op schoot, wil alleen maar snoepen. Ik leg mijn pen neer en schuif mijn werk naar de avond, dan maar na de vergadering, en knuffel mijn kind. Een uur later heeft hij heel erge oorspijn. Leen haalt druppeltjes bij de apotheek. Het doet erge pijn, Stijn schreeuwt hard. Ik geef hem een zetpil en de oordruppeltjes en kruip bij hem in bed om half zes. Aten toe wordt hij wakker en schreeuwt van de pijn. Als ik even de afwas doe en hij wordt wakker, hoor ik hem roepen 'Waar is mama?'

Nee, ik ga niet vergaderen vanavond, maar ik moet wel, ik ga niet, ik ga wel, ik ga even, doe kort verslag van wat wij al hebben voor-gebrainstormd en smeer hem na twintig minuten.

Op de terugweg de begroting voor de kerstinn, door Leen afgemaakt, in de brievenbus geduwd en thuisgekomen opnieuw achter de computer om de andere klussen af te maken. Gelukkig gaat het met Stijn een stuk beter. De volgende dag gaat hij gewoon naar school. Het thema van het kerstfeest wordt 'de herberg' zo eentje waar iedereen welkom is en, niet te vergeten, waar mensen tijd hebben voor elkaar!

Maandag

Op maandagochtend heeft kerk-en-buurt een nieuw initiatief gestart: vrouwenochtend. Niet zomaar: onze buurt kenmerkt zich door culturele eilandjes, zo heeft een onderzoek aangetoond en dus hop, als kerk-en-buurt er op ingesprongen. Met vrouwen van Surinaamse en Marokkaanse organisaties in de stuurgroep is het een kleurig plan. Elke maandag zal de Huiskamer open zijn voor vrouwen. Het wordt een smulochtend. De Marokkaanse vrouwen brengen heerlijke dingen mee en onze organisatie zorgt voor nana, pepermunthee. Het wordt een kleurrijke ochtend waarbij we elkaar en elkaars culturen langzaam beter leren verstaan.

Deze maandag zijn er twee nieuwe Marokkaanse vrouwen die nauwelijks Nederlands spreken. Met handen en voeten proberen we te praten als Yvette binnenstapt. Een vies T-shirt, een sigaretje in haar mondhoek. Ze begint meteen te schreeuwen tegen de vrouwen die, vindt ze, geen aandacht voor haar hebben. Het is makkelijk om haar nu aan te spreken. 'Niet zo,' leg ik Yvette uit. 'Je mag thee drinken maar zonder sigaret. Niet roken is de afspraak van de vrouwen onderling, en na een kwartier moetje gaan want je bent veel te onrustig voor de anderen.' Dat doet ze, ineens timide en vriendelijk drinkt ze haar thee en stapt op. 'Tot ziens dan hè.' Vijf minuten later stormt ze weer binnen: 'Geef me nu koffie, ik blijf weer een kwartier.' 'Dag Yvette,' zeg ik moordend vriendelijk maar goed bedoeld, 'tot morgen maar weer.'

'Die vrouw had best kunnen blijven,' vertaalt later een Marokkaanse vrouw de twee nieuwelingen. Marokkaanse vrouwen kijken minder op van woeste buurtgenoten, merk ik. Omdat sommigen nog niet zo vertrouwd zijn met de Nederlandse cultuur heb ik de neiging om ze te beschermen. Wat nergens voor nodig blijkt te zijn, ze zijn veel meer gewend dan ik. Zij stellen geen moeilijke therapeutische vragen aan vrouwen die in de war zijn, zij leggen koek op een schaalte en knikken en lachen met monden vol goud.

Woensdag

Nel is gaan drinken en heeft midden in de nacht Annie gebeld vanuit het ziekenhuis. Bij een vechtpartij in het café was een van de kroegmaatjes ernstig gewond geraakt. Annie, die vijf kinderen heeft, was woedend geworden. Wanneer we bij elkaar zitten, Annie met wallen van vermoeidheid, krijg ik het verhaal te horen. 'Ja, wat nou, ik ken die vent niet eens, -'t is toch geen eigen,' herhaalt Annie verontwaardigd. En op mijn niet begrijpende blik: 'Want eigen is belangrijker dan geen eigen!' En aldus is de wereld weer rond.

Op het antwoordapparaat een boodschap van Olga. 'Bel me alstublieft' klinkt het. Olga is een kleine ronde vrouw die met haar drie kinderen uit de Oekraïne is gevlucht. Mensen worden daar, zegt Olga, zomaar vermoord. Justitie denkt daar anders over en weigert asiel aan vluchtelingen uit de Oekraïne. Inmiddels woont Olga al drie jaar met man en kinderen illegaal in Nederland. Eerst in de enorme gekraakte Silodam, waar het altijd koud was en, tegen de tijd dat de Silo ontruimd werd, als allerlaatste bewoners. Tussen het puin en met gaten waar de wind doorheen gierde, woonden Olga en haar familie nog in een soort nest van bedden en lappen, een schokkend beeld dat je in Nederland niet verwacht. Tegenwoordig woont ze in de Albert Cuypstraat, aan de markt, waardoor ze buiten mijn bezoekbuurt is gevallen en ik haar al een jaar niet heb gezien.

Haar stem op het antwoordapparaat klinkt paniekerig en ik bel terug. Haar man heeft een spoedoperatie aan zijn hart ondergaan en ze hebben geen geld om dat te betalen. 'Heb je geld nodig of wil je dat ik kom?' vraag ik. 'Allebei,' zegt ze.

Geld geven doe ik nooit. Liever neem ik kleren mee voor de kinderen of wat lekkers. Nu kan ik via de diaconie wat geld krijgen.

Het zijn de vriesdagen eind november, tijd voor thuiszitten en boeken lezen. Mijn collega heeft daar een verschrikkelijke hekel aan, 'cocoonen' noemt hij dat. Uit zijn mond klinkt het als een vloek en ik zie hem dan ook nogal eens op weg, door weer en wind, door en nacht en ontij, wanneer ik zelf heb doorgegeven dat ik niet kan komen, omdat ik toe ben aan man en kind, aan alles weer eens op te schrijven, in bad te gaan of gewoon, aan niets doen.

Misschien zijn onze inspiraties verschillend. Gelooft hij meer in het resultaat van wat hij doet, gelooft hij dat er ooit een koninkrijk Gods komen zal? Dan is het zinvol om door die storm op weg te gaan. Ik zie mijn werk meer als een druppel op een gloeiende plaat, vaker nog: dweilen met de kraan open. Maar als ik even rust neem, gaat het wel weer, als ik wat op papier zet, er een vorm aan geven kan zodat het me niet overspoelt, dat water uit die kraan en ik al dweilende verdrink.

Ondertussen fietst mijn collega door weer en wind en nacht en ontij en dreigt niet eens te verdrinken. Vanuit een warm bad met schuim denk ik daarom (a) dat onze motivaties blijkbaar erg verschillen en (b) onze motivaties blijkbaar helemaal niet verschillen (c) en ik over al die verschillende zo graag eens praten zou!

Het is druk op de markt. In Olga's trapportaal ligt een verende plaat over een diep gat. De trap is smal, bij brand kun je hier geen kant op. Olga betaalt een flinke huur aan een huiseigenaar die haar een halve etage heeft

verhuurd. Het is niet meer dan een grote kamer voor tweederde gevuld met bedden. Op een houten bovenbed slaapt Olga's zoon, haar dochters slapen eronder samen in een bed, daarnaast een vriendin, ook illegaal, en aan de andere wand staat een twijfelaar voor Olga en echtgenoot. Tussen het bed van de vriendin en de twijfelaar een tussenruimte van ongeveer veertig centimeter. Verder staan er nog een bankje, een stoel en een televisietoestel op de grond. Dan is de kamer vol. Twee meisjes kijken naar een kinderprogramma.

Olga houdt me vast, ze huilt zacht. 'Ik heb je zolang niet gezien,' zegt ze, 'hoe gaat het met je kinderen?'

Dit is een moment dat iets van zin zichtbaar wordt in de moed van deze vrouw met zoveel zorgen. Ze is niet verdronken in onmacht, ze stelt een vraag aan een ander. Ze blijft gericht op de dingen om haar heen. Wanneer ik Olga ontmoet, heb ik weer zin in mijn werk, niet omdat ik zo graag wil vertellen hoe het met mijn kinderen gaat, maar omdat ze mij toont wat moed is. Omdat Olga nog steeds bestaat als een betoverde prinses die met haar lichaam in de modder vastzit maar nog steeds zingen kan.

Het gaat goed met mijn kinderen, hoe gaat het met de hare? Ze zitten op school gelukkig, maar ze moeten er volgend jaar weer af. Dat gaat zo als je illegaal bent. Hoe gaat het met jou? En pak vol incassobrieven van het ziekenhuis. Een uitnodiging om aan de universiteit Nederlands te komen studeren. Met een diploma kun je legaal worden, volgens Olga. Het kost 5.000 gulden, net zoals de ziekenhuisrekening.

Van de diaconie heb ik honderd gulden voor Olga, minder dan een druppel op een gloeiende plaat maar genoeg om het weekend mee door te komen. De kerk op pad naar de armen, als het niet zo nodig was zou het een lachertje zijn. Olga huilt en zegt: 'Voor de kinderen moet ik altijd sterk zijn maar bij jou huil ik.' Dat mag, daar ben ik voor, om méé te leven, al is dat heel moeilijk bij een verhaal als het hare.

In de Silo bezocht ik haar vaak. Dan kwam ik uitgeput thuis. De armoe, de wanhoop en vooral het hopeloze - Olga zou nooit een status krijgen en er zou een dag komen dat ze terug zou moeten - maakten de gesprekken zwaar. Aan mijn collega die haar destijds aan mij overdroeg, beloofde ik dat ik haar de hoop niet zou ontnemen. 'Als je dat doet,' had hij boos gezegd, 'dan mag je niet gaan. Je moet haar bemoedigen.' Dus moest ik doen alsof de Nederlandse justitie nog wel een la zou opentrekken vol statussen en dat zij beslist kanshebber was? 'Olga,' zeg ik al de tweede keer dat ik haar zie, 'we will try, but you have no chance.' Dat wist ze heus wel, zei ze, en vervolgens gingen we verder met plannen smeden om een status te krijgen. Bemoedigen is een onderdeel van mijn vak, bedriegen niet. 'Je wordt beter' zeggen tegen iemand die dood gaat. Zand in de ogen strooien. Toch, tegelijkertijd is er soms niets helender dan de verbeelding. Je moet

gewoon ergens in kunnen geloven, waar blijf je anders? En wanneer ik een ommetje loop met meneer Marilyn Monroe, strooi ik handenvol zand in onze ogen, waar we heel tevreden over zijn.

Bemoedigen. Keer op keer zou ik Olga wijzen op haar kracht, dat ze zoveel liefde in zich had voor haar omgeving, zoveel moed om te strijden, zoveel plannen kon maken, telkens opnieuw. Want zo gingen onze gesprekken meestal: veel tranen en dan plannen. Grootse plannen als een internationale muziekvredesmars, plannen voor wereldvrede, steeds weer nieuwe. Dat deze drang het onmogelijke te willen waarschijnlijk de motor was die haar de Oekraïne had doen verlaten om te komen naar een land dat het gewoon verdomde zijn ruimte te delen en van zijn eerstgeboorterecht af te zien, was niet aan mij om te benoemen. Wat ik kan, is haar wijzen op de moed en de liefde die ze uitstraalt en haar honderd gulden geven.

Een illegaal die een spoedeisende operatie ondergaat, hoeft dat niet te betalen. Dat is een recht. Daar kun je een beroep op doen. Maar hoe werkte dat? Contact met het ministerie van Volksgezondheid leverde de volgende informatie op. Ik moest niet spreken van een recht, want 'Het is wel zo dat die spoedoperatie vergoed moet worden van u en mijn belastingcenten,' aldus de voorlichtster van de VGZ. Ik wist niet dat deze mensen ook betaald werden om hun mening te geven en was er ontdaan van.

Het is niet gemakkelijk om als niet-verzekerde kwijtschelding te krijgen. De post 'dubieuze debiteuren' wordt angstvallig verborgen gehouden. Het ziekenhuis weet 'nergens van'. Contact met een vluchtelingenorganisatie leert dat er eerst inbeslagname komt. Van die ene tv die Olga op straat gevonden heeft. Dan is er toch niets meer over en pas daarna wordt de post dubieuze debiteuren aangesproken. En ook is er Olga's angst dat iemand haar en haar familie zo op het spoor komt. Want wat is makkelijker voor iemand die kwaad wil dan een telefoontje naar de vreemdelingenpolitie?

Overleg, overleg, overleg tot je er groen met grijs van ziet. Het gaat niet om opschieten, niet om resultaten maar om het bij elkaar blijven. In slakkengang met zijn allen naar de eindstreep. Consensus is het toverwoord van de gelovige wereld. In je eentje vooruit is eigenlijk achteruit, want in de tijd die je nodig hebt om je geschil bij te leggen, had je met z'n allen in slakkengang vooruit kunnen kruipen. Was je toch nog verder geweest. Haasten en mensen verliezen, is tijd verliezen. Doel (om een gemeenschap te zijn van een wereld van verschil) en middel (blijven praten) vallen samen. Dat daar een theologische gedachtegang bij hoort, zal mij redelijk worst wezen. Dus praten we maar weer verder en discussiëren en zorgen we er altijd voor dat we mét iemand blijven praten in plaats van over iemand.

Dus Olga, wat wil je? Olga denkt dat ze op straat zal komen te staan en ook voor de vreemdelingenpolitie is ze bang. Ze kiest ervoor om 5.000 gulden

te betalen. Dan moeten haar man en zij maar een paar nachten extra werken in het café. Bovendien kunnen ze daar altijd eten, dat scheelt ook alweer.

Ik droomde dat er een bezoeker de Huiskamer inkwam die vroeg om haar dossier. Dossier? Dat is nu juist waar wij niet aan doen, wat ons van andere zorginstanties onderscheidt: wij hebben geen patiënten en we hebben geen dossiers. De vrouw in mijn droom werd woedend, ze was iets vergeten en wij hadden geen dossiers om het in terug te zoeken. Wat was dat voor een instelling hier? Waren we nou echt wel geïnteresseerd in de mensen en hoe kon dat als we daar gaan dossiers van bijhielden? We waren immers nu al vergeten wie zij was. Waardeloze tent hier!

Dinsdag

Via Najat, die zich bescheiden assistent-migrantenwerker noemt omdat ze geen diploma heeft maar die duizend dingen organiseert en met hart en ziel betrokken is met de Marokkaanse vrouwen, raak ik verzeild in een bijeenkomst over 'verbetering van voorzieningen voor migranten'. Driedelig grijs ontvangt ons met warm water en een theezakje. De ambtelijke taal is voor mij nauwelijks en voor Najat helemaal niet te volgen. Wanneer we twaalf onbegrijpelijke pagina's verder zijn, mogen we vragen stellen. 'Wie zijn er eigenlijk op deze bijeenkomst uitgenodigd en hoe gaat u toetsen wat de wensen zijn?' vragen wij. En de ambtenaren: 'We zijn hier om te werken en niet om te praten' en even later 'Als we dan dit plan indienen, mogen jullie ook mee als je je nette broek aandoet.' Najat draagt geen broeken.

Op de fiets naar de Huiskamer, slingerend met een zware naaimachine achterop, verbaas ik me er nog over. Werken die ambtenaren ook in deze wijk? Waarom kom ik ze dan nooit tegen? En voor wie werken ze? Ze zouden eigenlijk blij moeten zijn dat tussenpersonen als Najat en ik adem en ziel willen geven aan hun papieren plannen. Maar ze doen schamper en wijs en passeren me rakelings in hip gekleurde autootjes.

Eenmaal in de Huiskamer, waar ik eerst dertig lapjes knip voor een activiteit die middag, bel ik alle migrantenwerkers en assistent-migrantenwerkers die ik ken. Volgende keer graag allemaal aanwezig zijn, tegen zoveel grijs kunnen Najat en ik niet op.

Zondagavond sprak ik met een filmmaakster die kleine portretjes maakt voor de Amsterdamse tv. Ik sprak met haar over Olga, de illegale vrouw uit de Oekraïne. Dat leek de filmmaakster een goed *item*. Nu ze me terugbelt, verwacht het me. Kan ik dat wel vragen aan Olga? Zijn de risico's niet veel te groot? Kunnen we wel voldoende inschatten wat de gevolgen zijn?

De koppelingswet is genadeloos en wie de publiciteit zoekt wordt niet gespaard, zo leerde ons Gumus. En Olga's kinderen zitten op school, hoe zullen andere ouders reageren als ze Olga's verhaal op tv horen? Of weten ze dat er illegale kinderen op school zitten? Het zou wel eens verkeerd kunnen uitpakken voor Olga.

Ik overleg met de kerk-en-buurtgroep. Die vindt het ook geen erg goed plan. Maar ze vinden dat de enige die de beslissing kan nemen Olga zelf is. 'Want als iemand weet wat een illegaal wel en niet kan,' zeggen ze, 'dan is zij het zelf.'

Het antwoord aan de mensen laten om wie het gaat. Wat ik het driedelig grijs verwijt, doe ik zelf ook. Denken voor een ander. 'Wat willen de mensen' is de altijd terugkerende vraag. Willen de mensen in de Huiskamer alleen maar slapen in een stoel bij de kachel? Wanneer ik in een galerie een groep lijstjes met groen, takjes, blaadjes, mos zie, bedenk ik dat dit een leuke activiteit is voor de Huiskamer. Een dagje groen verzamelen in het park en daarmee maakt iedereen dan een klein schilderij. Dertig schilderijtjes bij elkaar kan een prachtig kunstwerk worden. Als dat niet opbouwend is!

Maar eerst weer toetsen bij de mensen wat zij willen en veel mensen in de Huiskamer zeggen niets te willen. Ja, zitten. Zoals thuis, zoals vorig jaar, en als ik niet doordram met die schilderijtjes, zoals volgend jaar. En dan gaat de subsidiekraan natuurlijk wel dicht, als steeds dezelfde mensen daar zitten te zitten. Nieuwe mensen, doorstroming, dat beloofden we de subsidiegever.

Dus kom ik met mijn lapjes en lijstjes en papieren en vraag me af of dit nu wel wijs is, misschien moet ik gewoon berusten in dit 'niets willen'. Ook het winkeltje stort weer in, de frisse moed waarmee ik iedere woensdag weer binnenstap, kan ik beter thuislaten. Marjan heeft eindelijk een woning gekregen nadat ze een paar jaar in het HVO (huis voor onbehuisden) heeft gewoond. Wanneer ik haar opzoek in haar nieuwe huis, ver buiten de buurt, vertelt ze dat ze niet meer kan komen werken, de bus is te duur. 'Die willen we wel vergoeden,' zeg ik, want ik zie het als een herderlijke taak de schapen bij elkaar te houden.

Heb ik nog een ander doel met dit kledingproject dan de schapen bij elkaar te houden? Geld komt niet binnen, in de winkel wordt niet goed gewerkt, waarom nog energie hierin gestoken? Pastor is herder, soms voorop om de weg te zoeken en dan weer achter de kudde, om de achtergeblevenen vooruit te drijven. Wist ik maar waar naar toe.

Wist ik maar waar naar toe? Op deze vraag zal ik later stuklopen, niet in staat de minutieuze ontwikkelingen te zien, stop ik een maand met werken.

Omdat ik me leeg en nutteloos voel en niets meer heb te geven. Niet geraakt door een heilige vlam, zoals mijn collega, kost alles energie. *Zomaar te gaan met een stok in je hand, zonder te weten wat je zult eten, zomaar te gaan met een stok in de hand, eindeloos ver is het beloofde land*, klinkt een liedje achter in mijn hoofd.

Welk land? Dat landschap dat zal ontstaan uit die dertig schilderijtjes? Eindeloos ver is mij trouwens veel te ver. Ik wil iets zien van wat ik doe, iets blijvends, meer dan een glimp waarvan ik niet eens zeker weet of ik het juist zag. Kan mijn inspiratie voor dertig schilderijen vergeleken worden met wat anderen God noemen? Ik heb altijd geroepen van wel, maar nu, op zoek naar inspiratie blijf ik achter met lege handen. Er worden vijf schilderijtjes gemaakt. De mensen hebben er geen zin in. 'Dit toegeven' zegt mijn geïnspireerde collega, 'deze leegte dat er niets is, dat is God.'

Dinsdag

Wie de buurt doorfietst, komt altijd wel een kerkmens tegen met zijn fiets-tassen vol post. Kost maar een uurtje, zeven brieven, denken we moedig. En niemand rekent zeven keer tachtig cent is vijf gulden zestig uit, wat een beroerd uurloon is voor een kerk-en-buurtwerker. Dus plak ik postzegels, ook voor wie een straatje verderop woont, want ben ik bij het ene straatje dan ben ik zo bij het volgende. En voor je het weet, heb je de zeven brieven bezorgd in een uurtje. Zo gebeurt. Dus plak ik zegels. Dat heet time-management.

Activiteiten in de Huiskamer, hoe pak ik het aan? Ik maak een plan, en nog een plan, en een brief voor het bestuur wat ik met de mensen wil. En dan maak ik nog maar een plan. En probeer ze uit te voeren met de mensen. Ze staan loom uit hun stoelen op en tekenen met textielverf iets op de lapjes. Na een letter of een bloem houden de meesten het voor gezien. Een enkeling vraagt enthousiast wat we volgende week gaan doen. 'Wat jij wilt,' zeg ik. Dus worden het weer lapjes.

Dan nog een stukje voor de buurtkrant, wanneer de kerk-en-buurtprojecten open zijn tijdens de feestdagen. Dat is nog heel wat. Eerste kerstdag een kerstdiner in de Huiskamer, tweede kerstdag de kerstinn in de kapel. Oudejaarsdag is de Huiskamer open en één januari ook. Al deze dagen, en vaak ook tussen al die feestdagen in, zijn andere voorzieningen voor eenzame buurtbewoners dicht. Alleen de daklozenopvang draait op volle toeren. Het ene kerstdiner na het andere wordt aangeboden aan wie op straat slaapt. De kerstgedachte is vlees geworden, kippenvlees, kalkoenvlees. Van zeventwintig december tot twee januari gaan de meeste voorzieningen wel weer dicht. Kunnen de daklozen op hun vet teren.

Vrijdagavond

Ik schmink mijn gezicht zwart en doe een veel te klein fluwelen pak aan. Daniël is de ingetogen vriendelijkheid met de witte baard en samen brengen wij een bezoek aan de huiskamer. Een vriendelijke sint en een o zo voorzichtige piet met een zak vol complimentjes en tedere grapjes. Deze mensen zijn zo kwetsbaar, een woord kan zo verkeerd vallen. Alsof ik op eieren loop. *Think twice!* Het zit in sint Daniëls natuur maar niet in de mijne, ik ben blij als ik mijn te krappe pak uit kan doen en er niets desastreus gebeurd is.

Dinsdag

We lappen de ramen van het winkeltje, we vegen de vloer en hangen dikke wintertruien voor het raam. Het is koud. Een van de vrouwen is weer zwanger. Van de zevende ditmaal. De eerste vier kinderen zijn uit huis geplaatst. Nummer vijf, zes en nu ook zeven zijn van de nieuwe echtgenoot. Verantwoordelijkheid is een raar begrip. Ik weet zeker dat ze op haar manier goed voor haar kinderen zorgt, zo goed als ze kan, haar kinderen ruiken altijd naar waspoeder en hebben schone haren. Maar ze duiken ineen wanneer je ze over die schone haren wilt strijken. Er zijn voor de vrouwen weinig manieren om een ander iets duidelijk te maken. Als je van iemand houdt, maak je nieuwe kinderen. Als je niet van iemand houdt, sla je en laat je je slaan.

'Iedereen heeft de verantwoordelijkheid voor zijn eigen leven.' En 'mensen helpen zichzelf te helpen' mooie begrippen die pas inhoud krijgen wanneer je aan de grenzen raakt. Want wanneer help je iemand zichzelf te helpen en wanneer neem je de verantwoordelijkheid van de ander over? Heb je wel eens iemand aan de telefoon gehad die zei: 'Nu houd ik op met leven' en ging je er toen heen? Dat betekent dat je de ander niet in staat acht om voor zichzelf te kiezen. En zal hij voor zichzelf kiezen zolang jij blijft komen? En nog iets: is het waar wat de mensen zeggen? Willen de vrouwen echt nog verder met het winkeltje? Willen de bezoekers in de Huiskamer echt hun hele leven niksen?

Mensen helpen zichzelf te helpen, ik zie mezelf ineens scherp afgetekend op een schilderij. Een blauwe lucht en okerkleurig zand. Een vrouw met een zaadzak om haar buik strooit zaad in richels. Met gulle hand. En achter haar, dat kan de zaaister zelf niet zien, een zwerm zwarte vogels die het zaad oppikken. Geen zaadje blijft achter in de aarde. En de zaaister gaat maar voort, het gelaat naar de zon geheven, de zaaister is bezig te zaaien. Een haast bijbelse metafoor. Maar een betere voor mij is dat najaar dat ik bloembollen in het grasveld pootte. Mijn broer zat op het terras en lachte

maar en lachte maar. Die had de kippen al gezien die achter mij aan hupelden en al die bloembolletjes in hun snavels kraakten. Evengoed zijn er in de lente die volgde nog enkele blauwe druifjes opgekomen. Ook die werden echter door de kippen onmiddellijk afgepikt.

Woensdag

Wanneer ik thuis de kerststal van de bekende bovenste plank haal, blijkt baby Jezus verdwenen. Volgens de kinderen was hij er vorig jaar nog. We schudden alle dozen leeg, pluizen kerstslingers uit maar geen baby Jezus. Waar koop ik een losse baby Jezus? In de speelgoedwinkel verkopen ze *Flammchens*, stoffen poppetjes met oranje en groen haar. Dat zien wij niet zitten in de kerststal. Daarom wordt het dit jaar een sprookjesstal, met tuinkabouters, de drie biggetjes en de kerststal exclusief baby Jezus onder de boom. Tussen nu en het kerstfeest zullen daar nog bijgroeien: een complete brandweermannenserie en om de nek van Jozef heel kleine rollerskates met echte vetertjes.

Zus Ans, van de pinkstergemeente, schrikt van onze kerststal. Zij is onze gast op de eerste kerstdag en vraagt of ik nog wel in God geloof (wat ze uitspreekt als *Hod*). Maar godzijdank overschreeuwen de kinderen dit pijnlijke moment. Als ik al in god geloofde dan nu even helemaal niet, zus Ans, ik geloof even helemaal nergens meer in.

Vorige week liep ik na het sinterklaasfeest met Daniël naar huis. Hij was een school begonnen, vertelde hij, en hij vond het zo moeilijk dat die in naam christelijke school zo nadrukkelijk antichristelijk was. Hij bedoelde dat leraren openlijk de scheppingsgedachte verwierpen en vervangen door de evolutie. Daniël is niet in Nederland geboren en hij voelt het als pijn wanneer goed in zijn leven gewortelde opvattingen zomaar aan de kaak gesteld worden. Ik weet niet wat ik tegen hem zeggen moet wanneer we daar zo lopen, nog steeds verkleed als sint en piet. Eigenlijk ben ik tevreden met de Nederlandse openheid en dwarsigheid omdat die veel meer ruimte laat voor wie anders is. Maar voor Daniël voelt het niet als ruimte, hij is gekwetst.

Aldoor maar wil ik onderzoeken welke mogelijkheden er in mensen zijn, altijd probeer ik dat stuk te vinden dat niet in het slop is geraakt. Daar probeer ik iemand op te wijzen, op die mogelijkheden zodat daaruit keuzes kunnen worden gemaakt. Je kunt van Amsterdam naar Utrecht, je kunt per fiets, per auto en met de trein. Je kunt ook lopen maar dan duurt het wel lang. Soms zijn mensen te moe om op reis te gaan, maakt de gedachte ze al moe. Niet op reis gaan, niet weggaan, voor wie moe is moet er plaats zijn. Dat is een gedachte van kerk-en-buurt waar ik over struikel. Als zeuren

hetgeen is dat overblijft, van 'ik zou zo graag op reis, ik zou zo graag'. Ga dan! Wil dan! Doe dan! Niet meer willen, is dood zijn. Daarom geef ik die een por en die een dreun. En ben zelf uitgeput.

De Huiskamer is een plaats om te rusten, om helemaal niets te moeten. Daarom staat de kachel altijd hoog en zitten bezoekers onderuitgezakt in de stoel voor de twaalfde keer hun verhaal te vertellen. Ik probeer te luisteren en mis een richting. Ik probeer geen richting aan te geven, alleen kleine zetjes te geven, kleiner nog, zetjes om de wens tot het zoeken naar een richting aan te wakkeren. Dat iemand zegt: 'Ja ik wil wel leven.' Dat iemand de verantwoordelijk neemt voor zijn leven.

In de tussenfase verkeren, tenminste dat mag je hopen, je mag hopen dat dit geen status-quo is, levenslang dood zijn. Dat is ook geloof, geloof dat het over gaat, die pijn, niets willen, depressief zijn, maar het duurt zo lang. Het slaat ook over, dat is de kracht van somberheid, je kunt ermee besmet raken.

Zit er een iets tussen iets van je leven maken en dit laten? En wanneer maak je iets van je leven, in de nacht als je droomt dat je vliegt? O doffe teleurstelling van het ontwaken, je kunt niet vliegen, je bent niet eens in staat om je bed uit te komen en je tandenborstel te pakken. Zet je tv aan. Meisje met lang glanzend haar beklimt een berg. Bijna aan de wolken. Lucht. Wast haar met kiwishampoo. Vliegt! Je zou kiwishampoo kunnen kopen maar wat haat je die meid aan dat touw met dat glanzende haar. Je denkt haar naar beneden, met gebroken nek in een plas oud bruin bloed. Ha, ze hadden haar pas na een maand gemist, toen het bloed geronnen was en een stuk van de kop was weggevreten. Ha! Wat een onzin dat je zou willen dromen datje vliegen kon. De weg tussen niets kunnen en iets kunnen, is lang. De weg tussen alles kunnen en niets kunnen, is korter dan een zomernacht. Wie in het tussen land terechtkomt, is overgeleverd aan de macht van iets anders, wat je nog hopen mag, dat het om macht gaat, niet om onverschilligheid.

Goed. Ik droom dus dat ik vliegen kan. Ik kan dat aan. Niet dat het niet rot wakker worden is, mijn lichaam zo zwaar in bed, mijn rug elke ochtend weer pijnlijk van het dragen. Maar probeer eens te zeggen watje draagt?

Liefde overwint. Dat wil ik. Ik zegje dat ik dat wil. Daarom sloof ik mij uit voor wie in het tussen land woont. Probeer iets van liefde te laten zien, zodat het tenminste aantrekkelijk is om voort te maken, haast u dat land uit. Maar ik ben hopeloos beperkt in mijn vermogen lief te hebben, mijn liefde verdwijnt wanneer een ander haar niet ontvangt op de manier die ik wil. Ik wil dat de ander voortmaakt. Sta te schreeuwen als een bezopen coach.

Niet als Jezus, met open armen wachten, een eeuw of wat, en dan nog niet weten wie er komt. Als bezopen coach kan ik alleen nog liefde schreeuwen en voelen hoe die liefde langzaam omslaat in haat als ze niet opgepakt wordt. Als de ander zegt 'Ik doe toch lekker niet wat jij wilt!' Maar we hadden het niet over mij maar over werk, de inhoud van kerk-en-buurtwerk.

Maandag vrouwenochtend

Gerda heeft speculaas gebakken. De suikerkorrels knarsen tussen mijn tanden. We snoepen er alvast van terwijl we een plan maken. Leuke activiteiten voor het nieuwe jaar. Vanmiddag beginnen we met de schilderijtjes van natuurlijk materiaal, dat is werk-met-resultaat. Aantoonbaar, zichtbaar. Daar hou ik me aan vast. En aan Gerda die zo heerlijk robuust is en zo lekker bakken kan.

Kerk en buurt is ook een heel grote ruimte om je heen. Een heelal met planeten die onvoorspelbaar om je heen bewegen. Vragen komen op je af. Ik leer vraag en aanbod te koppelen. De mevrouw die wil bezoeken aan de meneer die bezocht wil worden. Degene die speculaas wil bakken aan degene die speculaas wil eten. Degene die wil troosten aan degene die getroost wil worden. Tot de meneer op een dag zegt: 'Wel gezellig die mevrouw, maar wanneer komt er nu eens *iemand van de kerk?*'

In dat onbegrip zit de sleutel van kerk en buurt verstopt. Niet alleen de dominee is van de kerk, dat zijn we allemaal. De kerk wil niet meer exclusief zijn maar de ander recht in de ogen zien. Waarmee sommigen moeite hebben, zij kijken liever omhoog.

Het lastige vind ik dat we niet alleen de meneer en de mevrouw verbinden, maar er ook nog zicht op proberen te houden of het allemaal lukt. En ten slotte ook nog eens het adres zijn waar alle klachten naartoe kunnen. Dus ik lig weer in bad. 'Je moet het lekker vinden dat de mensen op je schelden,' zegt collega door weer en wind fietser. Nee, lekker vind ik in bad liggen.

Wat is die kracht waarnaar ik bij de ander zoek? Voorwaarde moet zijn dat die kracht onomschreven is. Groeien vanuit en tegelijkertijd naar die kracht is altijd mogelijk. Vergelijk het met de zon en een bloembolletje datje in de grond stopt. Niemand weet hoe hoog het bloemetje wordt, niemand weet of het überhaupt tot wasdom komt, niemand weet of de kip het misschien uit zal graven en op zal smullen voor het ontluiken kan. Wat nu doet de kerk-en-buurtwerker? Die ondersteunt dit groeiproces door te kijken waar iets gebeurt. Is het de kip die zijn buikje rond eet? Is het de aarde die gevoed wordt door de vroegtijdig afstervende bol? Of kan de mens zich vergapen aan dat schitterende bloemetje?

Door te kijken waar wat gebeurt en daarvan melding te maken, kan de kerk-en-buurtwerker meehelpen de blik te richten op het positieve. Noem het liefde voor mijn part.

Noem het nooit onverschilligheid.

Met een tafel vol lijstjes, lijm, gekleurd papier, stiften, verf, stof, proberen Gerda en ik de mensen die middag te verleiden om mee te doen. Het zijn de donkere dagen voor de kerst, buiten miezert het een beetje. In een zitje rond de kachel zitten Annie, de Arubaan, Roosje, Karel en Jan, nieuw en zo verlegen dat hij de hele middag het hoofd niet op zal heffen. We schenken af en toe thee in zijn kopje dat hij schuw oppakt als we niet naar hem kijken. Roosje wil wel meedoen, de Arubaan doet mee, Karel doet mee, mokkend, 'Ff, lijkt wel gevangeniswerk'. Annie, knalroze truitje en legging, 'Doe jij maar gek, ikke niet!'

Het idee van Gerda en mij was om naar buiten te gaan, op zoek naar de natuur. Takjes en bladeren, een verrot touwtje of een duivenveer, veel vind je niet in deze dagen voor kerst in een grote stad. 'Naar buiten?' Roosje kijkt me met schrikogen aan, houdt mijn blik vast en schudt dan haar hoofd, weer helemaal in zichzelf gekeerd. De Arubaan voelt er al helemaal niets voor. 'Ik zat net lekker bij de kachel,' zegt hij verwijtend.

Wij gaan naar het park en de zon schijnt. Wij lopen over het gras en buigen ons over een struikje dat nog blad draagt. We plukken een paar blaadjes af, behoedzaam. Dan valt ons op hoe helder de zon schijnt. De blaadjes komen in dertig lijstjes en met die lijstjes hangen we de muur vol. Een tastbare explosie van creativiteit, iets waarop iedereen die eraan mee heeft gewerkt, trots kan zijn.

Dit is de werkelijkheid: we nemen een aantal oude tijdschriften en beginnen te knippen. De Arubaan is het eerste klaar. Hij maakt een collage van blote vrouwen. Eerst knipt hij ze helemaal uit, laat zijn knipsels op tafel dansen, verwijdert dan het onderlijf zodat een rondborstig boegbeeld overblijft. Knipt ten slotte het bovenlijf los van de kop. Kiest voor de kop. Zijn schilderij bestaat uit vrouwengezichten, waarvan de blik soms terugverwijst naar hun geamputeerde geilheid, maar vaak ook niet. Roosje knipt eten, piepkleine pepertjes, paprikaatjes en knoestige kruiden. De vier uitgeknipte plaatjes bij elkaar zijn nauwelijks groter dan een postzegel. 'Er kunnen er zeker vier keer zoveel bij,' zeg ik voorzichtig. Roosje schudt kort haar hoofd en plakt alle plaatjes in een hoek bij elkaar, de rest van het schilderij blijft leeg. 'Maak ik volgende keer voor je af, nu ga ik roken, echt hoor.'

Dan begrijp ik dat Roosje het voor mij heeft gedaan. Om me niet teleur te stellen, omdat ik het zo graag wilde.

Alleen Karel knipt maar door. Naast hem een stapeltje van zeker vijftien sterren van toen. Hij knipt ze uit reclames voor afslankproducten, vitaalpillen, vetverstopgordels. Het zijn de sterren die Karel zich herinnert 'Ja, dat is 't leven,' zegt Karel. Is het droevig dat zangeressen met gebroken stemmen nu wondercapsules presenteren? Of is dat juist het geheim van het leven, dat de sterren van toen een nieuwe bestemming hebben gevonden? Zo hangen er halverwege de middag vijf schilderijen, drie van Karel, aan de muur. De geamputeerde pornosterren, de poppenhuisgroenten, voor het blote oog niet te zien. De overige lijsten zijn gevuld met vitale zestigers. Voor wie wil psychologiseren voer genoeg.

Woensdag

In mijn agenda staat tot driemaal toe 'overleg met Nel' maar Nel is in geen velden of wegen te bekennen. Hoe nu verder met dat winkeltje, zonder Nel, en met Marjan die twintig minuten te laat binnenkomt? Ik heb ieder een brief gestuurd met de vragen 'Hoe wil jij verder met het winkeltje? Wat moet er gebeuren en waar ben je zelf goed in?' Niemand heeft de vragen beantwoord en Marjan heeft het hele papier verscheurd. 'Ik ben het niet eens met wat daar staat/ zegt ze.

Realiseer me pas veel later dat Marjan waarschijnlijk niet kan lezen. Marjan weet echter wel waarom geen van onze plannen uitgevoerd wordt, dat komt door Nel. In de brief stond ook, maar dat heeft Marjan niet gelezen, 'denk daarbij vooral aan watje zelf kunt veranderen, dus niet jij-doet-dit-en-dat-niet-goed maar wat kan ik doen om te zorgen dat het winkeltje blijft bestaan'. Op het eind van deze woensdag neem ik het besluit, samen met twee collega's: het winkeltje zal niet blijven bestaan.

Het is al donker wanneer ik naar Olga fiets, op de Albert Cuypstraat waaien vettige papieren rond. Olga's kinderen zitten voor de televisie, vriendin George kookt, Olga's man werkt en de logee is al twee dagen kwijt. Het was Olga al opgevallen dat de logee niet meer at en een paar nachten geleden vond Olga haar gorgelend op de keukenvloer met wijd opengesperde ogen Olga had de logee op haar rug geslagen en toen was er een groot stuk vrucht uit haar keel gekomen. 'Zo groot als een halve appel,' zegt Olga. Bleek dat de hele ijskast overhoop gehaald was, vlees rauw naar binnen gewerkt, yoghurt met liters tegelijk opgeslorpt. Na dit voorval was de logee de straat opgewankeld en nog niet teruggekomen. Ook de kinderen waren wakker geworden, vertelt Olga.

Ze zitten voor de televisie, het gesprek dat wij voeren gaat schijnbaar aan ze voorbij. Drie kleine gebogen ruggetjes, wat hebben ze bewaard van hun tocht uit de Oekraïne naar dit achterhuis?

Vroeger, wanneer ik op de televisie een extra politiebericht zag, met daarin een langs de straat of in een plantsoen gevonden dode, begreep ik niet hoe iemand zomaar verdwijnen kon. Nu weet ik dat. Het kan de logee van Olga, de Arubaan of Roosje zijn. Wie zal het merken wanneer één van hen op een dag verdwijnt?

Nog een keer leg ik Olga voor dat ze de gemaakte ziekenhuiskosten vergoed kan krijgen maar Olga wil het niet. Dat heeft ook George afgeraden, weer een andere illegale vriendin van Olga die in de keuken staat te koken, zeewier met sojakrullen. George heeft een benefietconcert voor Olga georganiseerd. Daarmee is meer dan 2.000 gulden binnengekomen en George heeft dit afgegeven bij het ziekenhuis. Zo'n aardige jongen had het geld in ontvangst genomen, zei George, nee, we konden het voor die jongen echt niet maken om een beroep te doen om de post 'dubieuze debiteuren'. Hoe klein is de wereld en hoe lieflijk voor wie dat wil. En hoe is het mogelijk dat illegale George zo een vertrouwen heeft in die aardige jongen, in zichzelf, in Olga. 'We redden het wel,' zegt George, 'we geven gewoon nog een concert.'

Vrijdag

De ramadan gaat bijna beginnen. Een goede tijd, zo rondom de langste nacht van het jaar. Veel donker en donker is: eten. De dag duurt hooguit zeven uur, heel anders dan in de zomer, wanneer de dag wel zeventien uur duurt! Voorafgaande aan de ramadan wordt er door de vrouwen feest gevierd en ik doe mee. Na de gym gaan we aan een lange tafel zitten. Najat staat in de keuken, ze maakt zure soep met kikkererwten en bakt brood dat naar panenkoeken smaakt. Naast mij zit een vrouw met een heel groot gezicht en fonkelende ogen. Ze spreekt geen Nederlands. Toen ze binnenkwam, was ze zo groot dat het leek of alle gesprekken stilvielen. Ze raakte bij de vrouwen even voorhoofd of schouder aan en mij gaf ze een hand. Dat was vooral omdat ik mijn hand uitstak en niet het geduld kon opbrengen om aan haar de keuze te laten.

Aan het eind van een maaltijd van soep met dat heerlijke brood en vijgen en dadels beklimmen en paar jongere vrouwen de tafel. De hoofddoeken gaan af en worden rond de heupen gebonden, bipsen en buiken schudden heen en weer. Het dansen van een echt dik meisje dat bij de gym nauwelijks mee kon komen, is een sensatie. De trots waarmee ze alles laat lillen en trillen, dwingt respect af, heel anders dan de platte buik van het kiwi-meisje aan de berg. Najat heeft een bandje opgezet waarop een vrouw en man ruzie maken met harde, schelle stemmen. Een vrouw hield niet van haar man en zij had gedroomd dat hij opgegeten werd door dertien honden.

Iedereen lacht voluit. De vrouwen met de hoofddoekjes, de meisjes zonder hoofddoek die een baan hebben en kinderen, allemaal hebben ze plezier om de droom met de dertien honden.

Roosje heeft bij de kippenboer drie kippen gekocht. Ze passen niet in het oventje van de huiskamer. De Arubaan weet raad, hij gaat ze bakken. Hij duwt knoflook onder het vel en wrijft daarna met veel overgave de kip in met kruiden. Hij snijdt de kip in grove stukken en braadt ze deel voor deel zwierig in de pan aan. Zoals een schilder zijn eerste streken op doek zet, zo braadt de Arubaan kip. Met lef.

Op deze vrijdagavond doen we niet moeilijk, we eten kip, sla en friet die de frietenman van 't Hoekie ons graag schenkt. 'Sinds die Huiskamer van jullie open is, zie ik veel minder gekke gasten op straat,' zegt de Amsterdammer die hier al jaren zijn friettent runt, 'die gasten hebben eindelijk een plekkie gevonden!'

Yvette belt niet meer en komt niet meer, van de huisarts hebben we vernomen dat ze aten toe naar Santpoort gaat en 's avonds met de laatste trein terugkeert. Op het station belt ze de huisarts dat ze geen geld voor een taxi meer heeft. Die is eraan gewend geraakt en zegt dan dat ze niet meer mag bellen. Daar houdt Yvette zich aan, voor ten minste vierentwintig uur en ze weer op het station staat.

'Waar is Nina?' vraagt Roosje, terwijl ze blaadje voor blaadje de sla uitpluist en voor de vierde keer wast. Verwonderd staar ik Roosje aan, dat nu juist de in zichzelf gekeerde Roosje degene is die Nina's afwezigheid opmerkt! Inderdaad, Nina is al een week niet meer geweest. Daarom gaan aan het eind van de avond Roosje en de Arubaan bij haar op bezoek. Ik kijk ze na. Roosje stijf van de medicatie naast de dikke Arubaan. Behoedzaam lopen ze de straat uit met een kippenpootje in aluminiumfolie. Er valt een dunne regen.

Laatst sprak een collega over het koninkrijk Gods dat soms zichtbaar is in de mensen. Het klonk nog dagenlang na in mijn oren, wat een bombarie van woorden. Maar bij het zien van dit tweemanschap, door de regen onderweg, denk ik een glimp te kunnen opvangen.

Dinsdag

Zo leef ik naar de kerst. De kerstinn, het kerstdiner met de ene familie en de kerstavond met de andere familie. Geen Huiskamerwerk godzijdank. De kerstinn met de spaanstaligen van Casa Migrante. Ik maak mij weer een nieuwe manier van zaken doen eigen. Nog even van tevoren bellen wanneer je een afspraak hebt en je vooral niet druk maken als iemand niet op tijd is. Beter nog, een kwartiertje eerder afspreken.

Donderdag

Hoe is het toch altijd weer mogelijk dat de week voor de kerst alles nog moet gebeuren? Pastores en dominees lopen grauw rond en snauwen elkaar om het minste geringste af, de sfeer is verre van vredig te noemen. Annie, gewoon van het winkeltje naar de Huiskamer overgestoken, en ik slepen in de stromende regen twee tassen vol lapjes naar de Kapel. Annie heeft bedacht dat we daar iets 'geinigs voor kerst' van kunnen maken. We versieren de kapel van links naar rechts en nog eens terug met een lange draad vol rap afgewerkte lapjes. Gefixeerd op de schilderijtjes die maar niet werden wat ze hadden moeten zijn, vergat ik al die kleurige lapjes, tweemaal dertig. De eenvoud maakt ze grandioos.

En dan is het eindelijk kerstfeest

De eerste dag komt zus Ans eten die mij bezorgd vraagt of ik nog wel in Hod geloof. Ik blijf een antwoord schuldig, ik geloof denk ik nergens in. Wat mij aan de wereld bindt zijn twee kinderen, een man en een handvol vrienden, en een droom dat ik ook iets betekenen kan voor die anderen, nog niet genoemd. Opdat ze zeggen, wat doet ze dat knap, wat doet ze dat goed. Dit alles doe ik uit liefde, uit overvloed, ik heb zoveel, om niet gekregen (daarom stelt het ook niets voor, ik heb het gekregen, niet gewonnen en er niet voor gevochten, ik kreeg het gewoon). Dit alles doe ik uit honger naar liefde. *Noem mij, bevestig mijn bestaan / noem mij noem mij spreek mij aan (...) voor me ik liefheb wil ik heten*, schreef Neeltje Maria Min. Maar geloof ik dat het zin heeft om me uit te sloven? Is er een betere wereld mogelijk? Waarom maak ik me zo druk terwijl er zoveel is om van te genieten?

Ik deel uit. Heb op mijn vrije avonden zeven quiches gebakken waarvan we er nog geen drie op kunnen. En als ik op kerstavond bij mijn schoonmoeder ga eten, deel ik ook uit. Lach, gulle lach, lang niet gelachen eigenlijk.

Op tweede kerstdag gaat de kapel open voor iedereen uit de buurt. Marjan zorgt voor de koffie. Annie en de kinderen van Olga delen koek uit. Olga zit in een dikke jas op de achterste bank. Naast Roosje. Roosje zingt *Stille nacht* met glanzende ogen. Nel is niet gekomen, verdwaald in de wereld van prostitutie en drugs. Hoe simpel zou het zijn om als goede herder haar terug te halen naar de kudde, de wereld zou weer rond zijn, de dingen vol betekenis. Maar het is net als Johan uit Santpoort, *Call us, we will be waiting, but we will not call you*.

De Arubaan komt halverwege de dienst binnen en slaat direct af naar de broodjes. Marjan vouwt moederlijk twee broodjes in een servet die de Arubaan in zijn jaszak laat glijden. Veel spaanstaligen komen na de kerstliedjes binnen. Gewoon te vroeg begonnen, stellen we vast. Volgend jaar beter. Gaat er iets mis, dan volgend jaar beter. Maar alles gaat niet mis. Mijn collega door weer en wind danst op blote voeten, een onbekende hond rent met een kerstbrood in zijn bek door de kerk. De spaanstaligen wervelen in het rond op hartstochtelijke muziek. Ik zorg voor de subsidie en dat de rotzooi later opgeruimd wordt. En geef alle medewerkers als dank een hyacint in een pot.

De hyacint staat op het balkon. Het is een warme winter. Ik kijk uit het raam, een hele maand lang, terwijl ik mijn verhaal op papier zet. Ik zie hoe de hyacint voorzichtig ontluikt. Dat gaat bloempje voor bloempje. In februari valt er warme regen. Ik gooi de balkondeuren open en veeg een paar duiveneitjes van de reling. Dat is alles, meer is er niet.

mei 1999

Deel 2

Reflecties

*Andries Baart, Elly Beurskens, Monique de Bree, Marjolijn Gelauff,
Doortje Kal*

I Inleiding

De tekst die u zojuist las, hakt erin. En ze dwingt bewondering af. De kerk-en-buurtwerkster kan schrijven en heeft er kennelijk ook plezier in, wat ze vertelt is vaak even ontroerend als treurig, en even alledaags als verheffend. De tekst roept herkenning op ('Ja, zo gaat dat, zo zit dat!') en mededogen vanwege al het gestuntel, maar ook tegenspraak, want er bestaat ook volstrekt ander kerk-en-buurtwerk, bij lange na niet alle bezoekers van inloophuizen gedragen zich zo lamlendig en op andere plaatsen worden wel bevredigende resultaten gehaald. Zo veel is wel zeker: het verslag weerspiegelt hoogstpersoonlijke ervaringen en pretendeert allerminst een feitelijk beeld te geven van het kerk-en-buurtwerk, niet in de desbetreffende buurt, niet in Amsterdam, laat staan in Nederland. De schrijfster is daar helder over. Hoe persoonlijk ook, haar verslag is ook leerzaam en prikkelt sterk de professionele reflectie: hoe zit het met haar rolkeuze, had er geen andere aanpak gekozen moeten worden, hoe zitten de collegiale verhoudingen in elkaar, is een andersoortige begeleiding niet wenselijk, enzovoort? Bovendien is de beschreven praktijk minstens ten dele een variant van de zogeheten presentiebenadering, waarover recentelijk een uitvoerige studie verscheen (Andries Baart, *Een theorie van de presentie*. Lemma, Utrecht 2001, 2e druk) en het ligt dan ook voor de hand de verhouding van deze praktijk tot dat boek en de daarin beschreven veldsituaties te bepalen. Door dat te doen zou de focus, precies zoals in de tekst zelf, op de werker blijven liggen en niet verschuiven naar de vrijwilligers, de bezoekers, de sociale vragen op de achtergrond of kerkelijke intenties met dit werk. Heel het nadenken zou in het teken staan van de vraag: wat doet de werker met welk gevolg?

We zullen zodadelijk die professionele reflectie op gang brengen en verslaan, maar daaraan voorafgaand bepalen we hier onze insteek. Die betreft inderdaad de kerk-en-buurtwerkster *zelf*, niet in allerlei disparate opzichten maar vooral onder *één gezichtspunt*, namelijk de spanning die de door haar gekozen *presentiebenadering* bij *haar* oproept. Dat is naar onze mening de kern van de beschreven ervaring; we zullen dat verderop aannemelijk maken. Het zou misstaan als de tekst van de kerk-en-buurtwerkster een reflectie zou krijgen die haar in toon, strekking of omvang zou overschaduwen. We willen het dus eenvoudig en kort houden. Daardoor ontbreekt de ruim-

te om anders dan zijdelings in te gaan op allerlei interessante kwesties die met de presentiebeoefening en presentietheorie samenhangen. We zullen met een ruim gebruik van noten naar vindplaatsen in het boek van Andries Baart verwijzen waar dezelfde of soortgelijke vragen worden behandeld: wie meer wil weten en er dieper op in wil gaan, is daarmee hopelijk gediend.

2 Schrijven, lezen en bespreken

Het dagboek gaat over een praktijk van een pastoraal buurt-werkster. Het is geen tekst 'van de eerste orde', geen feitelijk verslag van de dingen die de werkster zo en niet anders deed, maar een gestileerde, welhaast 'verliteratuurde' versie van de werkelijkheid, die daarmee echter niet minder indringend wordt.

De werkster nam in elk geval de moeite om hetgeen in haar werk gebeurde op te schrijven en nog wel op deze wijze. Waarom zou zij dat doen? Vanuit de hectiek van het werk zou je eerder het tegendeel verwachten: er hangt al te veel aan haar fiets om daar nog tijd en rust voor te vinden. Toch is het precies vanwege het 'koppie ondergaan in het werk' belangrijk dat een werkster schrijft, dagboek bijhoudt. Juist dan. Want zo plaatst ze zich even buiten die dagelijkse gang van zaken. Ze neemt afstand en het is alsof ze over haar eigen schouder opnieuw kijkt naar wat er daar gebeurde, wat zij daarin deed, wat ze ervoer, zag, rook, hoorde en voelde. Daarmee kijkt ze opnieuw, een beetje als haar eigen buitenstaander. Het schrijven zelf is een beweging, van binnen naar buiten, het veruitwendigt, ook als het -zoals hierin de eerste plaats een schrijven aan zichzelf is.

Je kunt de tekst lezen als een verhaal dat vastgelegd is voor later: om niet te vergeten en om misschien nog eens ergens voor te gebruiken. Het is in ieder geval een van de manieren om je werk aan anderen te laten zien: door er zo over te verhalen kunnen mensen over je schouder meekijken, meeluisteren en meevoelen wat daar gebeurde en wat er mogelijk het belang ervan is. Aan getallen en productnoteringen¹ valt de kern of betekenis van het werk niet gemakkelijk af te lezen. Wel aan de verhalen. Daarin neem je mensen mee, maak je ze deelgenoot en stel je ze in staat erover mee te denken.

Als je in de eerste plaats schrijft aan jezelf, dan ben jezelf ook de lezer bij uitstek. Je positie als lezer is weer een stapje verder naar buiten dan die als schrijver. Je neemt nog iets meer afstand van de directe gebeurtenissen en jezelf daarin, en je kunt de tekst nu lezen als een toeschouwer. Je kunt zo een eerste reflectie op jezelf als werker in deze werkelijkheid doen.

Precies daar waar het in de tekst niet meer om feiten alleen gaat, zou je jezelf kunnen betrappen²: waarom heb ik dit zó opgeschreven? Welke emoties liggen daaronder? Waar komen die vandaan? Waarom reageerde ik eigenlijk zo? Bedoelde die man dat wel? Hé, dat heb ik blijkbaar óók gezien! Kijk daar, daar gebeurde het: dat was belangrijk.

Het is dan een reflectie allereerst op jezelf als werker in die situatie, waarbij je je bewust kunt worden van je sterke en zwakke kanten, de ideeën in je hoofd, de gevoelens in je lijf en de manier waarop je jezelf meeneemt in je werk. Dat kan je helpen om jezelf en de mensen met wie je werkt beter te verstaan en om je werk beter, professioneler te doen. Daarom is het belangrijk dat een werker schrijft aan zichzelf, dat later ook aandachtig terugleest en daarbij eerlijk blijft.

Deze werkster zette nog een stap: ze legde de tekst voor aan anderen. Daar is moed voor nodig. Met een eerlijke tekst geef je jezelf bloot en vraag je anderen ernaar te kijken om zo jou, als werker in een specifieke situatie, te kunnen volgen. Daardoor laat je een tweede reflectie op jezelf als werker en op die werkelijkheid plaatsvinden. Ook die is belangrijk, deels voor de ontwikkeling van je eigen professionaliteit maar deels ook voor die van het vak zelf. Anderen kijken met een eigen bril naar jouw tekst en daarmee kunnen ze jou misschien dingen laten zien die je zelf niet zag, of misschien zelfs niet kon of dorst te zien; daarom spreken we in deze context graag van 'betrappen'³. Ze maken je bewust van je eigen (onbewuste) manier van kijken. Dat is nog een stap verder naar buiten, waardoor je nog scherper naar binnen kunt leren kijken, bijvoorbeeld doordat de ander verbaasd is dat je iets zus of zo benoemt of ervaart, of aan je vraagt waarom je toch zus reageerde en niet zo, of jou bevestigt: daar gebeurt het.

Een tekst laten lezen aan anderen kan je helpen om je eerste reflectie⁴ open te breken en deze minder persoonlijk, meer gedeeld te maken. Daarbij zal er vooral aandacht zijn voor de gebeurtenis zelf en de interpretatie ervan, voor de mensen die erin beschreven worden en hoe die beschreven worden, voor de werker als werker in die context en voor dat wat de gebeurtenissen teweeg brengen. De lezer dient zich daarbij net zo kwetsbaar, eerlijk en open op te stellen als de schrijver: ze leren van elkaar doordat ze zichzelf inbrengen (persoon, kennis en ervaring) en als zodanig van elkaar verschillen. Door die verschillen kan ieder scherper gaan zien.

In dit geval is de tekst voorgelegd aan mensen van verschillende disciplines die met elkaar gemeen hebben dat ze een bijzondere belangstelling voor en kennis van presentiebeoefening hebben. Ze werden door Andries Baart uitgenodigd. Het waren:

- 1 Doortje Kal, preventiewerker RIAGG Haagrand, afdeling sociale psychiatrie (met name voor het project 'Kwartiermaken') en medewerkster bij Actioma voor het project 'Geestelijke gezondheidszorg en presentie'; ze schreef onlangs *Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond*. Boom, Amsterdam 2001 (dissertatie);
- 2 Marjolijn Gelauff, staffunctionaris aan de Stichting Maatschappelijk Welzijn Geldrop/Nuenen en tot voor kort praktijkdocente voor methodiek van geestelijke begeleiding aan de Universiteit voor Humanistiek; ze heeft behalve het boek *Op basis van betrokkenheid*, SWP, Utrecht 1995, ook de nodige artikelen over normatieve professionaliteit op haar naam staan;
- 3 Arend Driessen, werkt als (tweedelijns) diaconaal werker bij de Hervormde Diakonie van de gemeente Amsterdam en is in die hoedanigheid secretaris van het Stedelijk Kerk & Buurt Overleg;
- 4 Monique de Bree, zij is buurtpastor te Utrecht, en werkte zeer intensief mee aan het eerder genoemde onderzoek/boek van Andries Baart: daarin wordt onder andere haar praktijk beschreven; ze schrijft geregeld over haar werk, onder andere in korte verhalen en columns;
- 5 Elly Beurskens, als supervisor verbonden aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht en tevens medewerker bij Actioma; ze was een van de deeltijd onderzoekers in het presentie-onderzoek van Andries Baart;
- 6 Andries Baart, bijzonder hoogleraar Maatschappelijk Activerings-werk aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht en staf-medewerker bij Actioma in Den Bosch.

En natuurlijk was ook Ellen Kok bij de bespreking, maar net als Arend Driessen onthield ze zich bijna volledig van commentaar. Vanzelfsprekend zou de uitkomst van dit gesprek anders zijn geweest wanneer niet de bovengenoemden maar collega-pastoraal buurtwerkers zich over de tekst hadden gebogen.

Het gesprek nam een volledige middag, werd integraal op band opgenomen en in extenso verslagen. Daarna werd - in successievelijke stapjes en vanuit het verslag - de navolgende beschouwing geschreven, primair door Monique de Bree en Elly Beurskens. Ze werden bijgestaan door Andries Baart (die ook de laatste hand aan de tekst legde) en ontvingen commentaar op een tussentijdse versie van Doortje Kal en Marjolijn Gelauff. De eindversie werd Ellen Kok voorgelegd, niet ter goedkeuring maar ter kennisneming. Ze behoeft zich dus niet met de nabeschouwing te (kunnen) identificeren en kan in vrijheid haar positie bepalen.

Besloten werd deze beschouwing, bestaande uit de kernpunten van dat gesprek en een meer abstraherende reflectie op die kernpunten, achter de tekst van de kerk-en-buurtwerkster Ellen Kok te plaatsen. Niet vanuit de idee dat dat de enige, volledige en juiste interpretatie van haar tekst zou zijn, maar als een voorbeeld voor hoe je zo'n tekst zou kunnen bespreken en hoe je kunt bereflecteren wat er (nog meer) in zit. Hopelijk werkt dit voorbeeld aanstekelijk om ook zo met eigen of andere praktijkteksten aan de slag te gaan. En tevens is dit mogelijk een aanzet tot verdere reflectie op deze tekst door anderen.

Het is een uitzonderlijk voorrecht dat iemand zijn of haar dagboek publiekelijk opent en beschikbaar stelt voor dit type reflectie. De vragen wat goed is en wat fout, interesseren ons veel minder dan kwesties als: wat gebeurt daar, wat betekent dat, hoe komt dat? Die vragen zijn gelukkig ook veiliger voor degene die de tekst aanbiedt - de beste stuurlui staan immers al sinds mensenheugenis aan wal. Die kwesties maken de reflectie in zekere zin ook 'onpersoonlijker' en dat is precies wat we graag zien gebeuren. Want uiteindelijk zijn we minder geïnteresseerd in de particuliere persoon van de beroepskracht dan in de ins en outs van het werk waaraan ze zich tracht toe te wijden. Natuurlijk, de werkster zet vooral zichzelf als middel van die toewijding in, en in die zin zijn we dus wél geïnteresseerd in haar persoon: als instrument van toewijding. Maar verder is de kunst van het interpreteren waartoe de schrijfster uitnodigt, paradoxaal genoeg om haar uit het oog te verliezen. We doen ons best.

Kernpunten uit de bespreking

Visie, inspiratie en de geleefde werkelijkheid

Het eerste wat opvalt is dat de werkster visies en dromen in haar hoofd heeft over haar werk, haar betekenis, hoe het zou moeten zijn voor mensen, wat goed leven is enzovoort, en dat dat een bron van inspiratie is om het werk te doen. We kunnen dat vinden in de tekst door ons af te vragen waar ze naar kijkt, wat ze aan het doen is, wat haar doelrichting en waarden zijn. De hoogste waarde⁵ van deze werkster is: de (veronderstelde) kracht van mensen, ondanks de evidentie dat het zo ontzettend beroerd gaat. Dat is haar geloof: er is altijd iets in mensen waardoor ze... Dat zoekt ze. De keerzijde ervan is haar ongeduld als mensen zelf niet willen zoeken naar die kracht: zoek nou, anders ben je dood!

Wat betekent het dat je kracht zoekt in anderen? Wat betekent dat voor je eigen krachtig zijn? Bij het lezen van de tekst is te voelen en te zien dat er iets steeds weer en steeds meer stuk gaat. Dat 'iets' is óf de motivatie óf de werkster óf het werk zelf. De tegenstelling tussen het mooie en goede dat

beoogd wordt en de werkelijkheid die geleefd wordt, is groot - alsof in de werkelijkheid het mooie en goede niet terug te vinden zijn. Die tegenstelling of botsing is een constante in dit werk. Wat doen die geleefde werkelijkheid⁶, de mensen en het werk zoals zij die ervaart, met haar en met de inspiratie (levensadem) die ze nodig heeft om overeenkomstig haar mooie visie te werken? Hoe kan een werker zo met die botsing omgaan dat zijzelf en haar droom niet kapot gaan, maar zich verdiepen, in beweging komen, veranderen in een kracht in plaats van in een (des)illusie? Hoe kan een werkster zien dat wat er gebeurt prachtig is, ook al was het eigenlijk niet datgene waar dat pandje, die winkel, die bijeenkomst voor bedoeld was? Je ziet de man plaatjes knippen en denkt: hij houdt mooi de hoofden over! Wat daar gebeurt, is fantastisch. En tegelijk voel je: het weegt niet op, het weegt nergens tegenop! Het 'stuk gaan' gebeurt in deze afweging, in het één tegen het ander wegstrepen. Daarin ligt de ontkenning van de waarde van dit moment zelf, waarin het leven zich op deze manier manifesteert. Dit is wat het leven te leven biedt, niet om de afweging tegen iets anders, maar om zichzelf. Misschien moet daarin wel de motor liggen. Er gebeurt een heleboel niet, maar dat gebeurt toch maar mooi wél.

Mogelijk helpt het te zien dat een ideologie⁷ vaak de rol heeft van streven naar daar en straks, waardoor we overslaan, niet zien en waarderen wat er nu en hier is. Als je bijvoorbeeld kracht haalt uit het feit dat anderen krachtig zijn, hun leven in de hand nemen, moedig zijn, doorgaan, en je ziet vervolgens dat ze het niet doen of heel slecht of onverbeterlijk zijn, wat gebeurt er dan met jouw kracht? Die verdwijnt in de momenten van krachteloosheid die er ook altijd zijn. Door het leven zo eenzijdig te willen (kracht) terwijl het meervoudig is (ook krachteloosheid is er) maakt dat er veel energie gaat zitten in het almaar wegdrücken van aspecten die jou niet passen; daarin verlies je kracht, want het leven zelf is sterker dan jouw willen. Dan vallen cynische woorden als: wat ik hier doe, stelt niks voor⁸; ik ben zo gezegend, heb zo'n goed leven, heb alles en zij hebben niets. Het is bijna een neerdrücken van wat je zelf te betekenen hebt, een neerdrücken van je eigen kracht.

Zinloosheid) en resultaat/oriëntatie⁹

In het verlengde van het voorgaande komen in de tekst voortdurend zaken aan de orde waarbij het draait om de vraag naar zin. Wat heeft dit voor zin? Wat levert dit nou op? Waarom doe ik dit (nog)? Die vraag wordt in de eerste plaats door de werkster gesteld als een inhoudelijke en funderende vraag voor zichzelf op die plek. Wie ben ik daar? Wie wil ik daar zijn? Waar ben ik op uit?¹⁰ Wat betekent het voor de mensen als ik daar zo ben? Hoe komt het dat het zo gaat en niet anders? Nog voor het praktijkverhaal goed op gang kan komen, is aan de hand van duivenetjes al een positie

ingenomen: vruchtbeginselen - waaruit in principe allerlei moois kan groeien - worden achteloos weggegooid en je moet niet miezeren. Maar de vraag blijft, het hele verhaal lang.

We zien een werkster in de weer die idealen in haar hart heeft, methoden in haar hand en plichten in haar hoofd, die op de weerbarstigheid, de onveranderlijkheid en het anders-zijn van de dagelijkse gang van mensen en zaken botst. Die confrontatie morrelt aan haar zekerheden en idealen. Hier en daar zien we haar cynisch en bitter reageren, dan weer met verbazing en geraakt naar mensen kijken. Die botsing tussen ideaal en werkelijkheid brengt een verwarring in de werkster teweeg die nodig is om afgestemd¹¹ te raken op deze mensen in deze werkelijkheid, het vraagt om herbezinning op wie zij daar kan en mag en moet zijn als werkster. De rust en de tijd voor dit vragend zoeken zijn voor een werker van het grootste belang om te kunnen blijven doorgaan en niet kopje onder te gaan. Het is nodig om een goed interpretatiekader te vinden voor het werk en voor jezelf als werker.

Tegelijk echter komt er een vraag van buitenaf, van de opdracht/subsidiegever, die overeenkomt met het heersende marktdenken¹² in de zorg- en dienstverlening, in termen van producten en kwantiteit. De vraag naar resultaat, en wel een bepaald resultaat: problemen verholpen; werkstukjes gemaakt; mensen aangepast; winst in de winkel.

Dat heersende denken komt evenwel niet alleen van buiten op de werkster af: zij is een mens van haar tijd en heeft dat denken geïnternaliseerd, eigen-gemaakt. Dat is de spanning die ze voelt in deze werkelijkheid: dat dat denken het niet haalt, dat daar iets anders van haar gevraagd wordt, dat ze dat productdenken¹³ eigenlijk op moet geven en op een andere manier moet gaan kijken, denken en handelen, wil haar werken zin hebben, zinvol zijn. Tegelijk wordt deze innerlijke tegenspraak gevoed en aangewakkerd door de verwachtingen van de opdracht/subsidiegever. Het verdubbelt de spanning en roept soms zelfs kramp op in de werkster. Het schept afstand tot het geleefde leven, het leidt tot distantieering¹⁴ van wat zich daar in feite voordoet. Je kijkt dan niet alleen meer naar wat er is, je kijkt ook in hoeverre dat afwijkt van wat er had moeten zijn. Hoe het 'behoort te zijn' en het leven zoals het geleefd wordt, zitten boven op elkaar. Dan treden er enorme spanningen op, waar de werkster niet uitkomt.

Het vermoeden is dat in de praktijk het productdenken op afstand moet worden gezet, niet alleen maatgevend mag zijn en plaats moet maken voor een procesdenken, dat weer haaks lijkt te staan op het productdenken in de hoofden van geldschieters en beleidsmakers (en voor een deel in de werkster zelf). Ze voelt dat de praktijk van haar vraagt iets op te geven, waar de bestuurskaders nu juist naar vragen. Dat ontnemt de werkster de kans in alle rust uit te zoeken¹⁵ in het dagelijks werk wie zij daar wel kan zijn,

welk aanbod daar zinvol is, welke opbrengst haalbaar. Neem bijvoorbeeld het verhaal van de dominosteentjes en de ambivalentie die daar in steekt. De beoordeling van het spelen wordt onmiddellijk *ook* in het kader getrokken van 'eigenlijk moeten ze aan het werk'. Terwijl het wonder van het geluid en de glimlach die daaruit geboren wordt, niet gewaardeerd worden als goed en geldig resultaat dat mogelijk gemaakt werd door deze setting. Dat wordt vanuit de ideologie misschien wel gezien en erkend, maar het lijkt niet functioneel genoeg, te veel bijzaak. In de werker vechten twee lezingen van wat ze waarneemt om voorrang; ze neemt ook op twee manieren waar en toch... toch lijkt in deze aanhoudende ambivalentie uiteindelijk de functionele waardering steeds weer de overhand te krijgen. Hetzelfde zien we bij de Arubaan die zo ontzettend goed knoflook onder de velletjes van die kip kan schuiven. Het wordt gezien, het wordt beschreven, maar het gaat ten onder, het telt niet¹⁶, zo suggereert het verhaal. Er is wat anders gebeurd dan wat had moeten gebeuren. Wat mag er nou zijn? En van wie mag dat er (niet) zijn? Kan de werker toelaten dat dat er is? Kan ze de ambivalentie, de dubbele en strijdige waarnemingen en beoordelingen, verdragen?

Zoeken naar een werkidenteit

Het is een verhaal van iemand die haar identiteit als werker zoekt, iedere keer vindt of krijgt van anderen en vervolgens zegt: de pot op met die identiteit, die hoef ik niet! Die beweging gaat langs een reeks van spanningen die opgeroepen worden doordat bepaalde onderscheidingen niet meer zo duidelijk zijn, aan het wankelen gebracht worden of juist op elkaar botsen voor de werkster zelf. De onderscheidingen waarop we hier doelen zijn bijvoorbeeld die tussen de privé-persoon en de professionaliteit van de werkster: ze neemt zaken vanuit het werk mee naar haar privé-sfeer, en omgekeerd¹⁷.

Je ziet haar zoeken naar hoe ze bij zichzelf kan blijven en hoe ze daarin verloren raakt. In de tekst zelf is het interessant om te zien waar ze 'ik' zegt en waar 'wij'. Of waar ze 'wij' zegt en waar 'zij' of 'jullie'. Dat verspringt voortdurend en wijst mogelijk op een niet meer weten wie je zelf bent, niet weten bij wie je hoort en voor wie je een 'tegenover' bent.

Je kunt het ook aflezen aan het begrip 'waardigheid'. De kerk-en-buurtwerkster vindt dat ze de mensen moet respecteren in hoe ze zijn, dat ze hun waardigheid moet blijven zien. Tegelijkertijd zie je hoe ze minachting krijgt en dat accepteert. Dat moet een enorme spanning oproepen, want hoe kun je waardigheid en respect opbrengen voor anderen terwijl je dat niet terug ontvangt¹⁸? En als je jezelf niet respecteert, als je je waardigheid laat zakken, hoe kun je dan respect hebben voor anderen en overeind blijven? Hoe voorkom je dat je van de ander gaat walgen en dat jij over anderen

heen gaat lopen? Wederkerigheid is pas mogelijk als ik er van mezelf ook mag zijn zoals ik ben, ook al klopt dat niet met mijn eigen idealen. Zelf er mogen zijn, ook in mijn kleinheid en onmacht, maakt ruimte voor de kwetsbaarheid en onmacht van de ander. Als ik me groter moet houden dan ik ben, ga ik de anderen verwijten dat ze mij in de steek laten door toch hun eigen kleinheid te leven. Dan is er ook werkelijk geen sprake van wederkerigheid. Als je op deze nabije manier met mensen werkt, word je aldoor geconfronteerd met jezelf¹⁹, met hoe je in elkaar zit, wat je belangrijk vindt, waar je kwetsbaar bent, wat je normen en waarden zijn. Zo raak je ook, en misschien wel in de eerste plaats, in gevecht met jezelf. Als je die slag niet levert, dan gaat het verkeerd. Dan ben je overgeleverd - aan willekeurige mensen voor wie je werkt, aan opdrachtgevers, aan heersende ideeën over pastor zijn, mens zijn, vrouw zijn, moeder zijn enzovoort. Daarbij is het tevens van belang dat je goed onderscheid blijft maken tussen privaat en publiek domein: dat wat je voor jezelf mag houden, dat wat je voor jezelf bent en vindt en dat wat je voor je 'publiek' moet doen, zijn en vinden. Dat kun je pas goed als je weet wie je zelf bent en wil zijn als persoon en als professional. Zoals je dat ook nodig hebt om respect voor een ander of het andere te kunnen hebben.

Over Nina (met haar afvallen, haar mooie jasje, haar foute mannen, haar zieke baarmoeder, haar chaos en uiteindelijk over haar wegblijven) schrijft de kerk-en-buurtwerkster: 'dat leven en die keuzen laat ik zo, want dit is haar weg.' Je kunt je afvragen wat die weg bij jezelf als werker oproept en dat naast het verhaal van Nina zetten. Niet om ze tegen elkaar weg te strepen, maar omdat ze er alle twee zijn: jouw vragen bij Nina evenzeer als 'het erbij laten zitten' van Nina. Als je die twee verhalen naast elkaar zet, houd je zowel Nina als jezelf in de eigen waardigheid overeind. Bovendien krijg je de verschillen scherp in beeld en heb je alle twee meer gelegenheid je te bezinnen op de betekenis van dit verschil. Op het moment dat je Nina jouw vraag onthoudt, onthoud je haar ook de mogelijkheid om tot andere keuzes te komen. Toch is de ervaring ook dat het soms gewoon niet kan, jouw visie op de zaak geven; dan toch bij iemand blijven noemen we 'presentie'. De reflectie op zo'n situatie kan je dan helpen je eigen waardigheid hoog te houden.

Eenzelfde spanning is voelbaar in enerzijds het begrip dat de kerk-en-buurtwerkster kan opbrengen voor de betekenis die de winkel voor de vrouwen heeft, en anderzijds haar niet geuite boosheid omdat de vrouwen ook jatten en haar in de rol van politieagent dwingen, een rol waar ze niet in wil. Mag ze zeggen²⁰: die vrouwen belazeren mij, daar heb ik geen zin in? In plaats van: het kerkbestuur vindt dat dit niet kan (op andere gronden trouwens: niet vanwege de rol waar de werkster in gedwongen wordt, maar omdat de winkel op deze manier teveel verlies lijdt)? Waar de werkster

nerveus van lijkt te worden is dit: ze zou graag zien dat de winkel door goed te draaien, bijdraagt aan een beter zelfgevoel van de vrouwen, terwijl dezen door hun gedrag elke hoop daarop de bodem inslaan.

Zoeken naar methode van werken

Kun je van mensen houden als ze onaangepast zijn, drinken, van vriend naar vriend huppen, terugkeren naar wie hen mishandelde, er bij neerzitten, gewelddadig zijn, miezeren en zeuren, lamlendig en fantasieloos zijn, niks willen? Kun je accepteren dat sommige dingen niet veranderen, niet te veranderen zijn door jou of gewoon dat kapot kapot is, gebroken gebroken²¹? Durf je het duister te zien en te zeggen dat het duister is, of kijk je eroverheen op zoek naar iets van licht? Is het pas goed als die situatie, die mens veranderd is? Heeft je werk pas zin als dat resultaat gehaald is? Denk je dat jij dat aan kunt sturen, dat het goed te maken valt? Wie bepaalt dan wat 'goed' is? De kerk-en-buurtwerkster nodigt ons via haar dagboek dringend uit daarover na te denken.

Er ligt een grote spanning tussen enerzijds het accepteren (van jezelf, van mensen met wie je werkt en van de situatie waarin ze verkeren), dicht bij mensen willen blijven, en anderzijds het resultaat willen of moeten behalen dat jijzelf en je opdrachtgever voor ogen hebben. Het is de vraag of je het kunt laten om in te grijpen²², (het leven van) mensen aan te sturen volgens je eigen opvattingen of die van je opdrachtgever. Kun je het laten vanuit het besef dat jij dat niet kunt, hooguit de ander zelf? Vanuit het besef ook dat je domweg niet in de positie bent om te kunnen weten welke kant het op zou moeten.

Maar betekent 'laten' dan dat je niks doet? Nee. Het verschil met 'maken' is niet of je wat doet of niet doet, maar vooral wie het uitgangspunt is van het denken over de situatie en over het leven van de mensen daar. 'Laten' betekent dat niet *jij* bepaalt hoe het verder moet en zelfs of het verder moet, maar dat je het laat bepalen, dat je wacht, uitnodigt, helpt tot zij - de anderen - het kunnen, het zeggen, het tonen of desnoods nooit duidelijk maken. 'Laten' betekent principieel: overlaten aan de ander, en deze daarbij maximaal nabij zijn. Dat geeft belangrijke steun en verhoogt de kans dat die ander zich laat zien: daarin zal dan het ankerpunt gezocht worden, dat is: de clou hoe het verder moet. Als je zegt dat mensen mogen zijn wie ze (ten diepste) zijn, dan is het ook oké als mensen niets willen. Dat botst echter met een andere ideologie die zegt: eigenlijk kan dit niet, eigenlijk horen ze wél wat te willen. Eigenlijk behoren ze bepaald competent gedrag te vertonen (om de winkel te runnen, zin te geven aan hun eigen leven). Er zitten twee zielen in de borst van de werkster en die melden zich beurtelings. Het ideaal is: ze mogen zijn zoals ze zijn, maar dat ideaal is te oningevuld: feitelijk, ten diepste, op hun best en los van wat ze (n)ooit zouden

kunnen worden? De werkelijkheid is echter: ik erger me er kapot aan. Het lijkt een strijd tussen hoofd en hart, feit en wens, werkelijkheid en norm. Die verscheurdheid zit deels in jezelf, in je eigen opvattingen over wat aardig en goed is. Maar deels is het ook een externe strijd: omdat het doel in die situatie 'verandering' is: het moet anders dan in werkelijkheid gebeurt. Hoe kan iemand met deze spanningen, die zich niet laten uitbannen, omgaan en heel blijven²³?

Dat betekent overigens niet dat je de maatschappelijke kwesties die onder dit alles vandaan komen zonder meer moet laten liggen. Je zou een discussie kunnen aanzwengelen in de samenleving, in een gemeente, waarom mensen die in werkelijkheid vooral onmachtig zijn, toch (ideologisch) machtig verklaard worden. En omgekeerd: waarom het kleine vermogen dat mensen vaak wél hebben, niet echt telt. Mogelijk kan daardoor een opwaardering plaatsvinden van mensen die werkelijk de competentie niet bezitten en nooit zullen krijgen om hun leven in eigen hand te nemen. Mogelijk dat daardoor subsidiënten en opdrachtgevers ophouden te eisen dat aan die mensen gesleurd en getrokken wordt omdat het volgens hen in deze samenleving gewoon niet kan dat al die sufkoppen zitten te miesmuizen in een huiskamer en maar niet doorstromen, niet tot maatschappelijke participatie komen. Maar het moge duidelijk zijn dat je dan eigenlijk weg bent van de mensen zelf op het moment dat jij daar strijd gaat voeren, dingen aan de orde gaat stellen. Je bent dan letterlijk op een andere plek. En het betekent ook dat je de tijd en energie die in die strijd gaan zitten niet kunt stoppen in het werken met de mensen zelf.

Hoe dan ook gebeurt er op dit gebied nog veel te weinig en is het blijkbaar moeilijk om een juiste balans te vinden tussen het werken in de buurt en het werken aan begrip en inzicht bij opdrachtgevers, besturen, subsidiënten en collega-werkers. Hoe voorkom je dat er teveel energie 'weglekt' naar het discours²⁴ dat buiten de buurt gevoerd wordt en daar ook gevoerd móet worden? Je kunt dat beperken door te zeggen dat jij als 'veldwerker in de buurt' de signalen neer moet leggen bij de instanties, de politiek of de kerk, of waar ze ook horen te klinken. Je spreekt dan op dat niveau mensen aan op hun verantwoordelijkheid en zet ze aan tot nadenken over de structurele oorzaken van de gevolgen waar jij in de buurt met mensen zo mee zit te modderen.

4 Spanningen

4.1 De roetsj baan naar burn-out

Al vroeg in onze bespreking van de dagboektekst viel de zinsnede: 'Hier

wordt de roetsjbaan naar bum-out beschreven.' Bum-out wordt vaak geassocieerd met de ervaring van hoogoplopende spanningen, onontkoombare betrokkenheid en een volstrekt scheve haal-brengverhouding. De vraag die de tekst dan ook voortdurend opriep, was die naar de bron van die spanning. In de bespreking bleek al spoedig dat de deelnemers een scala aan spanningen in de tekst hadden gelezen, die al gaande het gesprek benoemd werden. In het onderstaande hebben we de eerder beschreven spanningen geclusterd en ondergebracht in vier fundamentele spanningen die het pastoraal buurtwerk kenmerken - zoals althans uit de tekstbespreking naar voren kwam.

(1) Ideaal versus werkelijkheid

Elke werker heeft een bepaald, meer of minder helder omschreven, ideaal met betrekking tot het werk. Daaronder verstaan we zaken als een visie op het werk, een bepaalde ideologie waarin deze visie ligt ingebed, en een bepaald 'behoren' ('moraliteit') dat daaruit voortvloeit. Dit ideaal wordt onder spanning gezet in de confrontatie van de werker met de werkelijkheid zoals die in de buurt op hem/haar afkomt: goede bedoelingen ontmoeten achterbaksheid, de zoektocht naar schoonheid levert slechts vuilheid op, moraliteit botst met affectiviteit²⁵. Dat is des te meer het geval naar mate de werker - zoals in de presentiebenadering - onbeschermd en meer open de leefwereld van anderen tegemoet treedt.

Geconfronteerd met dit gegeven²⁶ kan de werker op verschillende manieren reageren. Hij/zij kan op een rigide manier blijven vasthouden aan de eigen idealen en ze door dik en dun staande houden. Het is echter ook mogelijk om een zekere flexibiliteit te betrachten en de idealen in gesprek te brengen met de werkelijkheid, waardoor ze wellicht een zekere aanpassing, verzachting of modificatie ondergaan. Dat kan overigens, in zijn meest overdreven vorm, ertoe leiden dat de werker de eigen visie en ideologie overboord zet, wat ook niet erg handig is ('Het heeft toch geen zin om iets te willen'; 'De theorie is nutteloos want ze strookt niet met de werkelijkheid').

(2) Eigen werkopvatting versus die van de werkgever

Een werker heeft daarnaast een bepaalde opvatting (ook weer: meer of minder helder omschreven) over de regels van het vak, de doeleinden en de wijze waarop het werk uitgevoerd moet worden. Deze opvatting kan in spanning staan met de opvatting van de werkgever die soms andere doeleinden nagestreefd wil zien, andere ideeën heeft over de te hanteren methode(n) en met onbegrip reageert op de verhalen die de werker uit de buurt meebrengt of een ander kader hanteert.

(3) *Persoonlijke stabiliteit versus de eisen van buurtbewoners*²⁷

In het werk wordt de werker geconfronteerd met vragen rond het (mogen) stellen van eigen grenzen, de verwarring tussen privaat domein en publiek domein, en de kwestie 'hoe je het volhoudt'²⁸. Vanuit de buurt komt er een spervuur van vragen, verlangens, wensen en eisen op hem/haar af die de werker als het ware dreigen leeg te zuigen. Waar zeg je 'ja' op en wanneer mag je 'nee' zeggen? Neem je je werk 'mee naar huis' en neem je 'thuis' mee naar je werk? Waar kun jij je aan opladen?

Verzamelbegrippen: professionele profilering versus settingsdruk

We kunnen nu deze drie boven beschreven spanningen groeperen in twee 'verzamelbegrippen'. Ideaal, werkopvatting en persoonlijke stabiliteit (de werker brengt in de uitoefening van het vak zijn/haar persoon mee) vormen tezamen de professionele profilering van de werker. Deze staat in spanning met de werkelijkheid van de buurt, de werkopvatting van de werkgever en de eisen van de buurtbewoners, drie aspecten die tezamen de settingsdruk uitmaken.

Alle hier genoemde termen zijn *variabelen* en ze hangen onderling samen. Dat wil zeggen dat ze in waarde kunnen variëren en naar gelang ze variëren, treden er andere gevolgen op. We illustreren dat kort.

- 1 Het ideaal (en de hantering daarvan door de werker) kan rigide of flexibel²⁹ zijn. Hoe meer rigide een werker met zijn of haar idealen omgaat in de praktijk, hoe sterker de professionele profilering. Hoe eerder een werker de eigen idealen laat varen en koerst op de werkelijkheid van de buurt, des te sterker de settingsdruk. Het flexibel omgaan met de spanning tussen ideaal en werkelijkheid neemt hier een middenpositie in³⁰.
- 2 De werkopvatting kan helder of diffuus zijn. Naarmate de eigen werkopvatting van de werker helderder is (dat wil zeggen dat de werkopvatting goed ontwikkeld is en de werker er daadwerkelijk naar handelt), is de professionele profilering hoger. Hoe diffuser de werkopvatting van de werker, des te meer laat hij/zij ruimte voor sturing vanuit de werkgever, waarmee de settingsdruk wordt versterkt.
- 3 De persoonlijke stabiliteit³¹ kan sterk of zwak zijn. Hoe beter de werker erin slaagt om grenzen te stellen en geregeld bij te tanken, des te meer is er sprake van een sterke persoonlijke stabiliteit die de professionele profilering vergroot. Hoe meer echter de werker zich laat meezuigen door wat buurtbewoners willen, vragen, eisen, des te groter wordt de settingsdruk.

(4) *Laten versus maken*

Behalve de drie bovenstaande spanningen, samengevat onder de noemer 'professionele profilering versus *settingsdruk*', onderscheiden we in de dagboektekst nog een vierde, methodische spanning. In hoeverre hanteert de werker (daarin al of niet 'gestuurd' door het eigen professionele profiel dan wel door de setting) een modus van 'maken' of van 'laten' in haar professionele optreden en de rollen die zij daarin kiest?³²

Het begrip 'modus' heeft betrekking op een manier van doen van een werker binnen een bepaalde professionele rol. Baart onderscheidt in het optreden van kerk-en-buurtwerkers drie mogelijke rollen die kunnen worden ingenomen: de 'pastor-vriend', de 'pastor-hulpverlener' en de 'pastor-moralist'. Elke rol kan in de 'latende' respectievelijk de 'makende' modus worden uitgeoefend.³³

Wanneer een pastor voornamelijk werkt in de modus van 'maken', wil dat zeggen dat hij/zij in het contact met buurtbewoners degene is die (overwegend) bepaalt wat de doelen, de duur en de aard van de relatie zullen zijn en wat de uitkomst c.q. het gewenste resultaat moet zijn. De werker treedt dus sturend op, heeft het voortouw en een geprivilegieerd inzicht in wat er moet gebeuren. De makende modus rijmt goed met de rol van 'pastor-hulpverlener' en nog beter met die van 'pastor-moralist'. Wie liefst doorgaat voor 'pastor-vriend' heeft het met deze modus al snel te kwaad.

Wanneer voornamelijk de modus van 'laten' wordt gehanteerd, is het overwegend de buurtbewoner die doelen, aard en duur van de relatie bepaalt. De werker biedt hooguit een doelrichting aan als mogelijk perspectief of alternatief, maar hij/zij werkt niet aan het doorzetten van de eigen doelen. De werker die 'maakt' trekt de buurtbewoner als het ware een stukje in een door de werker gekozen richting, in de hoop daarmee iets van verbetering of probleemoplossing in het leven van de buurtbewoner te brengen. Terwijl de werker die 'laat' ruimte schept voor de ander om zich op te richten, te tonen en zomogelijk zelf de wonden te helen. Het verschil tussen beide modi ligt dus in het zwaartepunt en de plaats van het initiatief in de relatie. En het verschil werkt door in de rolkeuze en de rolverwachting.

4.2 Conclusies

Op basis van het bovenstaande willen we nu enkele (voorzichtige) conclusies verwoorden.

Ons vermoeden is dat hoe meer een werker de modus van 'maken' hanteert, des te groter is de kans dat het behaalde resultaat niet aan de verwachtingen zal voldoen en des te kleiner is de kans dat het werk als zinvol wordt ervaren. De 'makende' werker heeft immers een veel zwaardere klus als het gaat om het behalen van resultaat, omdat daar in die modus veel

meer energie in gaat zitten. De 'makende' werker is voortrekker, aanstuurder en speelt de actieve rol in het behalen van de door hem/haar zelf of door de setting gestelde doelen. De 'latende' werker zal eerder tevreden zijn met wat er achter zijn of haar inspanningen tevoorschijn komt, omdat het resultaat niet op voorhand al vaststaat. Dat resultaat wordt veel meer door de buurt of bezoekers bepaald dan door de werker. Deze laatste manier van werken betekent dat een werker gespitst is op dat wat er, ongestuurd, tóch gebeurt.

We zouden naar aanleiding van dit alles kunnen zeggen hoe beter een werker een balans weet te vinden in de spanningen die het pastoraal buurtwerk onvermijdelijk met zich meebrengt, des te geringer zal de kans op burn-out zijn. Volgens deze korte theoretische exercitie betekent dit 'in balans brengen' met name:

- 1 het flexibel hanteren van de eigen idealen (die door de praktijk van het buurtwerk 'bijgeschaafd' mogen worden);
- 2 het ontwikkelen van een heldere werkopvatting (om aldus een stevige gesprekspartner te zijn ten aanzien van de opvattingen die de werkgever heeft);
- 3 het willen en kunnen groeien naar een stevige persoonlijke stabiliteit (teneinde grenzen te kunnen stellen met betrekking tot de - affectieve - druk die door de buurtbewoners respectievelijk bezoekers wordt uitgeoefend);
- 4 daarnaast zouden we kunnen zeggen dat hoe minder een werker tracht om de eigen doelen in het werk door te zetten maar daarentegen durft te 'laten' en kan toezien hoe het resultaat als vanzelf vanuit de buurt groeit, hoe meer voldoening hij/zij aan het werk zal beleven.³⁴

4.3 Het belang van begeleiding

In de eerste paragraaf werd reeds geconstateerd dat het schrijven over het eigen (pastoraal buurt)werk een belangrijk instrument kan zijn om tot bewustwording, reflectie en verdere professionalisering te komen. Het schrijven helpt om afstand te nemen doordat je zelf toeschouwer wordt van het eigen doen en laten, denken en voelen, handelen en reageren. Met dat afstand nemen wordt bijvoorbeeld het maken van keuzes gemakkelijker. Op dezelfde plaats werd ook al gewezen op de rol die anderen kunnen spelen bij het openbreken van de eigen reflecties en het delen, aanscherpen en functioneren van het leerproces.

We willen in deze laatste paragraaf wijzen op het belang van een goede begeleiding, in de vorm van bijvoorbeeld supervisie, teamwerk en/of een goede inkadering³⁵ door de werksetting. In al deze vormen van onder-

steuning en begeleiding kan 'schrijven' een zeer goed middel blijken te zijn om de processen op gang te brengen. Dit type werk betekent voor hen die het praktiseren meestal dat zij een transformatieproces (moeten) ondergaan, pijn en moeite zullen ervaren - het kan meestal niet anders.

Teamwerk

De dagboektekst laat een werkster zien die - noodgedwongen - solistisch optreedt. Er is nauwelijks teamoverleg, waarbij het in methodisch opzicht ook nog eens niet 'klikt' met de collega, er is geen supervisie en geen begeleiding in welke vorm van ook. Het is een eenzame positie. De lezer zou tot de conclusie verleid kunnen worden dat deze werkster de situatie niet aankan, maar de vraag is of dat zo is. Gaat het hier niet eerder om de kwestie dat de kerk-en-buurtwerkster talloze vragen heeft en met allerlei situaties wordt geconfronteerd die schreeuwen om bevraging, bespreking en uitdieping? Die situaties zijn stuk voor stuk vindplaatsen van kracht in inspiratie, mits deze worden aangeboord. Een supervisor of collega zou daarin een grote ondersteuning kunnen zijn.

Wat in dezen de rol van een supervisor kan zijn, komt uitgebreid aan de orde in het boek van Andries Baart³⁶; we hoeven dat hier niet te herhalen. Met betrekking tot het werken in een team met een of meer collega's kunnen we enkele voorwaarden noemen die vervuld moeten zijn, wil er van een goed teamfunctioneren sprake zijn.

- Er moet in een sfeer van openheid gesproken en gedelibereerd kunnen worden. Het achterhouden van gedachten, gevoelens, emoties (omdat men er zich voor schaamt, omdat men denkt dat het er niet mag zijn, omdat men bang is beoordeeld te worden) dient tot niets en werkt vertroebeling en onduidelijkheid in de hand.
- De gesprekspartners moeten aan elkaar gewaagd zijn. Men moet elkaar durven bevragen en niet al te schrikachtig zijn als er moeizame en pijnlijke dingen besproken moeten worden. Als de ene gesprekspartner dit soort confrontaties uit de weg gaat, blijft de ander met een kater zitten of kan het gevoel krijgen de enige te zijn die energie in het proces stopt. Dat kan het gevoel in het werk 'leeg te lopen' nog versterken.
- Hetzelfde in andere woorden uitgedrukt: er moet sprake zijn van wederkerigheid. Wanneer slechts één collega zijn of haar nek uitsteekt en de anderen zich verschuilen, leidt dat tot onevenwichtigheid in de verhoudingen en een ongelijke mate van kwetsbaarheid. Dat is geen veilige situatie.
- Dit alles impliceert een zekere mate van verwantschap tussen collega's. Ofschoon men elkaar lang niet altijd heeft gekozen, is het belangrijk dat er over bepaalde fundamentele zaken overeenstemming

en een wederzijds aanvoelen bestaan, bijvoorbeeld als het gaat om visie en werkopvatting.³⁷

5 Tot slot

Pastoraal buurtwerk betekent niet altijd maar wel vaak geconfronteerd worden met de donkere kanten van het menselijk leven. Het aankijken van het kwaad en het kwaad waar durven hebben, vergt klaarblijkelijk een grote moed, een zekere rijpheid en misschien ook goede collega's. Het is een mythe dat een werker voortreffelijker is als hij/zij alleen blijft tobben en vindt dat hij/zij het zelf allemaal moet kunnen. Dat vergt misschien ook een vorm van nederigheid: je hoeft geen albegrijpende, alleskunnende halve of hele heilige te zijn. Pastoraal buurtwerker is een rol die je vervult, een hoedanigheid op bepaalde momenten en in bepaalde tijden, en de werkidentiteit en draagkracht ervan vormen een betwiste zaak. Praat en schrijf over wat je tegenkomt, wat er met je gebeurt, hoe je wereld op zijn kop wordt gezet. En ga vooral geregeld in bad liggen. Zalig.

Noten

- 1 Over doorgeschoten markt- en bedrijfsmatig denken in mensgerichte beroepen: zie Andries Baart, *Een theorie van de presentie*, Utrecht 2001, 2^e druk, p. 674 vv. en p. 820 vv.
- 2 Over zichzelf 'betrappen' als onderdeel van de exposure: zie Baart o.c., p. 213; over 'betrappen' als onderdeel van de cliëntbenadering: zie Baart o.c., p. 173 vv.
- 3 Idem.
- 4 Voor de betekenis van reflectie, zie Baart o.c., p. 484 vv., p. 707 vv. en p. 834 vv.
- 5 De 'hoogste waarde': zie Baart o.c., p. 363 vv. (de werkreferenties oftewel het 'goede'), p. 624/625, regel 9 van tabel 44.323 (het goede dat nagestreefd wordt), en p. 754 vv. (de werkprincipes van de presentie, in het bijzonder p. 760/761).
- 6 Vgl. Andries Baart, *Raken aan het geleefde leven*, 's-Hertogenbosch 2000, deel I.
- 7 Over de insluiting door de regels en de filosofie van het vak, zie Andries Baart, *Een theorie van de presentie*, Utrecht 2001, 2^e druk, p. 378-383.
- 8 Over de strategie van de *professionele* zelfverkleining, zie Baart o.c., p. 111-116.
- 9 Over de verhouding tussen doelstelling en doelrichting, zie Baart o.c., p. 67; over het uitkristalliseren van wat men *hoe* gaat doen, zie p. 220 (de exposure als *oriënterende* oefening), p. 251 (het ontwikkelen van een eigen aanbod), en p. 626-629 (het aanbod van de pastores).
- 10 Idem.
- 11 Over afgestemd raken op andermans leefwereld en over afstemming zoeken, zie Baart o.c. p. 440-447.
- 12 Zie noot 1.
- 13 Zie noot 1.
- 14 Voor de kritiek van de distantieering, zie Baart o.c., p. 633-720 (Deel IV, hoofdstuk 5).
- 15 Zie noot 9; over ongehaastheid zie Baart o.c., p. 753vv.; vgl. ook p. 67-72 (werk op gang brengen) en p. 748-752 (ongehaastheid als werkprincipe).
- 16 Wie/wat telt, wie/wat staat centraal, zie Baart o.c., p. 650-664.
- 17 Over de vraag of buurtbewoners de pastor 'voeden' en wat dat betekent voor de privé-relaties: zie Baart o.c., p. 247-249.

- 18 Over wederzijdsheid van geven en ontvangen, zie Baart o.c., bijvoorbeeld p. 620-622 (potenties van de pastoranten); over wederzijdsheid en betrokkenheid zie p. 635 vv., met name p. 640.
- 19 Vgl. Baart o.c., p. 832 (de productiviteit van het zelf van de professional); over jezelf als machteloos en aangedaan zie p. 687 vv.; over de balansproblematiek zie p. 484 vv.
- 20 Over rolkeuze en rolopdringing: vgl. Baart o.c., p. 365 vv. (basisrollen), p. 275 (rol weigeren en verlaten); over de pastor als kruispunt van spanningen zie p. 624 vv.
- 21 Over het kwade/kapotte waar durven hebben, zie Baart o.c., p. 699-713 (de tragische inzet).
- 22 Over nalaten om in te grijpen, volgens je eigen voorkeur, en over de verhouding van 'maken' en 'laten', zie Baart o.c., p. 309 vv.; over aansluiten en richting vinden zie p. 478 vv.; over de uitgangspunten en postulaten zie p. 767 vv.; over vooraf gegeven doelen zie p. 218-219.
- 23 Over spanning hanteren, bij de leefwereld aansluiten en coping stijl, zie Baart o.c., p. 469-491.
- 24 Over discoursen, positiebepaling in discoursen etc. zie Baart o.c., p. 429 vv.
- 25 Over de botsing van gevoelens, moraal, kennis etc. zie Baart o.c., p. 214-223 (in de exposure) en p. 417 vv. (vooral p. 440 vv.).
- 26 Over omgang met verschillende soorten spanning ten gevolge van leefwereldontsluiting, zie ook noot 23; vgl. ook Baart o.c., p. 230 vv. (botsende werelden).
- 27 Over de factor 'persoonlijke stabiliteit', zie Baart o.c., p. 386-387; over afstemming op de doelgroep zie p. 387-388.
- 28 Over 'volhouden' (als spirituele factor), vgl. Baart o.c. 260-262.
- 29 Over de rigiditeit van de regeltoepassing, zie Baart o.c., p. 378 vv., en met name p. 380-383.
- 30 Voor uitgebreidere theorievorming over settingsdruk, vakreferentie, persoonlijke stabiliteit, attitude, positionering enzovoort, zie E. Beurskens, *Afgesproken! Een onderzoek naar contractsluiting in de praktijk van het kerkelijk opbouwwerk en maatschappelijk activiteitswerk*, Baarn 1992 (met name hoofdstuk 6).
- 31 Zie noot 27.
- 32 Zie noot 22.
- 33 Nadere uitleg over rolkeuze en verschillende modi, zie Baart o.c. p. 365-370.
- 34 Vgl. de niet uitgewerkte verklaring met het model in Baart o.c., p. 389.
- 35 Over de wenselijke sociale insluiting, zie Baart o.c., p. 384 vv.

- 36 Over de betekenis van de supervisie, zie Baart [o.c.](#), p. 235-242.
- 37 Over de (reflexieve) professionaliteit die hier in het geding is, zie Baart [o.c.](#), p. 827 vv.

Over de auteurs

Ellen Kok is pastoraal werker en schrijver. Als kerk-en-buurtwerkster ging zij kopje onder. Nu werkt zij voor haar eigen tekstbureau *Mevrouw Inktvis*. Zij schrijft vooral levensverhalen in opdracht.

Andries Baart is stafmedewerker van Actioma en bijzonder hoogleraar aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht. In 2001 verscheen zijn boek *Een theorie van de presentie* (2e druk) bij Uitgeverij Lemma.

Elly Beurskens werkt als supervisor en docent aan de Katholiek Theologische Universiteit te Utrecht en aan de Fontys HBO-opleiding *Theologie en levensbeschouwing* te Hengelo (Overijssel).

Monique de Bree is als pastoraal werkster sinds augustus 1992 werkzaam bij het Buurtpastoraat Utrecht.

Marjolijn Gelauff is staffunctionaris werkondersteuning en werkontwikkeling van de Brede welzijnsinstelling (maatschappelijk werk, sociaal-cultureel- en opbouwwerk voor kwetsbare burgers) in Geldrop en Nuenen.

Doortje Kal was als preventiewerker bij RIAGG Haagrand initiatiefneemster van project Kwartiermaken. Dit project diende als vertrekpunt van haar proefschrift *Kwartiermaken, werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond*. Vanuit Actioma werkt zij aan een project 'GGZ en Presentie' en een Landelijk Steunpunt Kwartiermaken.